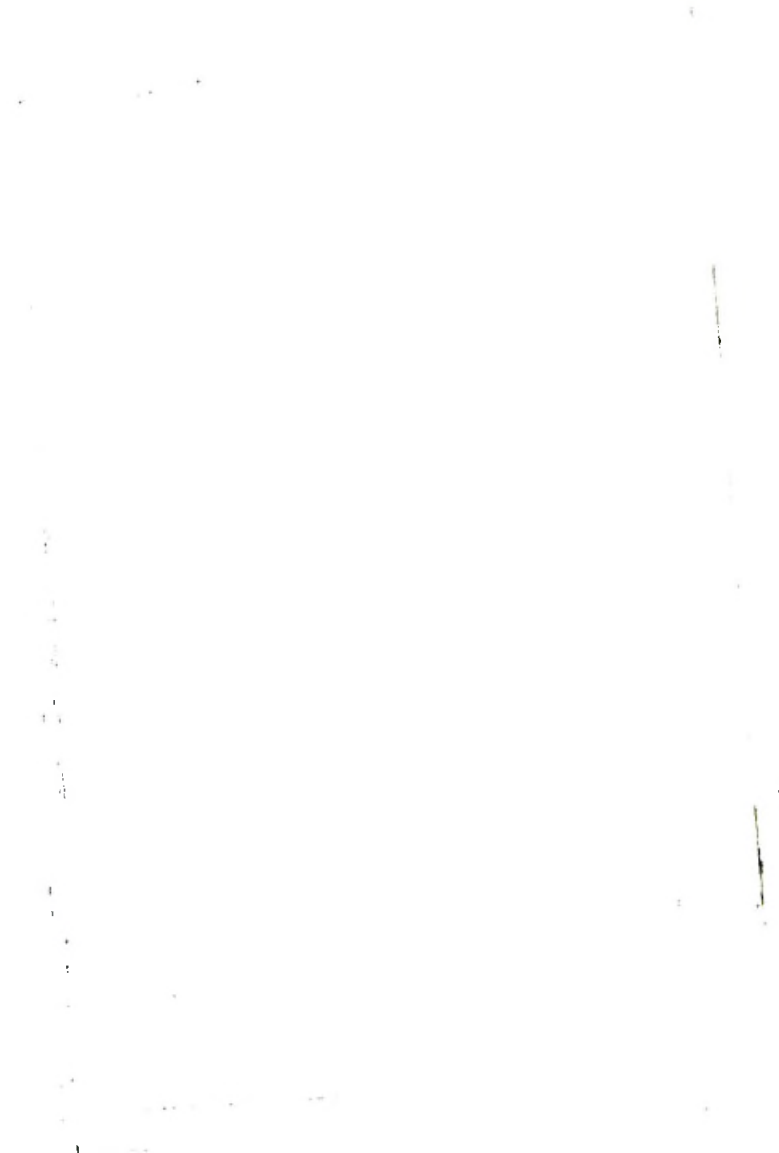

САМЕДИН
ШУКУРДЖИЕВ

УЧАНСУВ ТАМЧЫЛАРЫ

САМЕДИН ШУКУРДЖИЕВ

УЧАНСУВ ТАМЧЫЛАРЫ

Къыскъа цкяелер

Ташкент
Гъафур Гъуламъадына эдебият ве санъат нешрияты
1982

С (Крым-тат)
Ш 91

Китап акъкъында фикир язгъан
ИБРАИМ ПАШИ

Ш $\frac{М\ 352(04) - 82}{70303 - 23}$ 94—82 4702730200

© Гъафур Гъулам адына эдебият ве санъат
нешрияты, 1982 с.

КОП ОДЖАСЫ

Шеэрлер арасында къатнайджакъ автобус бугунъ биринджи кере ёлгъа чыкъаджакъ эди. Вакъыт даа пек эрте олса да, машина ёлджуларнен рыкъма-рыкъ толу эди.

Дженюптеки бу шеэрде танъ эрте ата. Геджелери сувып етиштirmeген топракътаки асфальт куннинъ ярысынадже ойле бир кыза ки, онынъ устуне ялынаякъ бассанъ, мытлакъа табанларынынъ куйдюрирсинъ.

Кунеш озъ нурларыны къуюп ягъгъан ягъмур киби тёкип, дженюптеки бу шеэрни фурун киби къыздыра, джанлы махлюкъат узерине укюмдар кесиле, оларны сачакълар, терек кольгелери астына айдай. Лякин дженюп адамы кунешнинъ бу айын-оюнларына асырлардан берли алышып кельди, озюни тетик ис эте, озюни сыкъмай эп арекетте булуна.

«Танъ аткъанынен саба башлай», дениле шепъ бир йырда ве икјемизни биз де сааръ вакъытындан башлаймыз, чюнки бутюн ишлер бу маальде башлана, адамнынъ акъшамгъадже неге малик оладжакъы сабалары онынъ аткъан биринджи адымларындан бел-

ли ола. Инсан огълу инсан кунъ баткъандже арекетте булунып, озюне ве этрафындаки инсанларгъа зарур олгъан чокъ мыкъдарда файдалы ишлерни япа. Акъшамгъа таба ёрулса да, шу куню даа чокъ шейлерни огренип бильгенини, рухий джеэттен зенгинлешкенини ис эте.

Омюр дегенлери иште бойледир, адам яшадыкъча, о даа чокъ шейлер коре, огрене, дюнья бакъышы даа кенишлей тюшюнджелери теренлеше. Бу яшайыш къануныдыр. Лякин мен бу табнат къануны акъкъында дегиль де, адий бир адам акъкъында айтмакъ истейим.

Онынъ ады Асан эди. Эсленгенден сонъ онгъа Асан агъа, даа да догърусы, муаллим Асан агъа, деп башладылар. Балалар, яш-явкъа, атта къырджыманлар биле оны бойле чагъыра эдилер. Койдеки копеклер оны ёлда корьдюлерми, бири-бири артындан онгъа догъру чапа, онынъ йымшакъ сахтиян чызмаларыны ялай эдилер. О исе дёртаякълы, япышкъакъ достларындан зор-беянен къуртулып, бир къатлы, къызыл кираметли эв огюндеки къуюгъа кете эди. Бу ерде копеклер керн чевириле ве артларына къайта эдилер. Чюнки мукъаддес ер деп сайгъан бу къуюнынъ янына олар ич бир вакъыт кельмей эдилер. Бу орталыкъта чешме къурдурмакъ адет олып къалса да, Асан агъа генилигинде кой халкъы ичюн бу къуюны озю къазгъан эди.

Оджа эр вакъыт япкъаны киби, къуюдан бир къопкъа салкъын сув чекти, къош авучларыны толдуруп ичкен сонъ, бетини салкъыплатты, элинен акъ сакъалыны сыйпап ал-

ды ве озюнде буюк тендюристлик ис этти.

Шу куню Асан агъа шеэрге ашыкъа эди. Ингирми верстлик ёл. Автобуснен исе ярым саат кетмек керек. Автобус къую янындан кечип кеткенинден, ёлджу къую янындаки пилякий таш устюне ерлешип, келеджек машинаны бекледи. Шеэр денъиз къаршысындаки къырлар устюнде эди.

Къарт чубугъыны чыкъарып, онъа тютюн толдураджакъ олгъан арада, айланмада автобус корюнди. Онынъ янына якъышлашкъанда Асан агъа еринден турып, элини котерди. Автобус токътамады, суръатнен кечип кетти. «Ашыкъса керек», деп тюшюнди къарт ве кене пилякий таш устюне чёкти. Бу арада орман артындан кепъ когертели, устю брезентнен ортюли юк машинасы чыкъты. Руль башындаки айдавджы къувурчыкъ къара сачлы бир огълан эди. Онынъ янындаки яш, ойгъа далгъан, орман этеклерини сускъунлыкънен сейир этмекте.

— Бу ерде мантар да олса керек,— деди о.

— Етише,— деди шофёр.

— Я кийик джеviz?

— Джеviz де ола.

— Орманда кийик айванлар да бармы?

— Мамонтлардан башкъа эр шей бар. Эгер миллионларнен йыл эвельси иптидаий инсанлар оларнынъ сонъки песилини де ашап битирмеген олсалар, шимди олар да олур эдилер.

Оларнынъ экиси бир кереден шакъылдап кульди. Лякин бу джошкъун кулькю бир кереден кесильди.

— Бакъчы, къую огюндеки къарт пенни-дир косътере?— деди шофёр ве сурьатны ек-силътип, янындаки аркъадашына шашкъын-нен бакъты.

— Гъалиба о копчеклерни косътере. Эки копчекни бир кереден.

— Бир шей олса керек...

— Чаналат машинаны.

Машина бутюн кевдесинен сарсылып, къую янында токътады. Шофёр кабинадан секирип тюшкен сонъ, копчеклерни дикъкъат-нен бакъып чыкъты, чызмасынынъ окчесинен шыларны къакъыштырды ве ёлдашына бакъып, «копчеклер сырасында, бошамагъан-лар», деген сонъ, Асан агъанынъ янына кель-ди:

— Селям алейкум, бабай! Салкъын сув ичмек мумкюнми?— деди.

— Истегенинъдже ич, огълум, бу халкъ къуюсыдыр. Эгер онда гедже-куньдюз сув ичильмесе, о чокътан къурып къалыр эди. Оны тек тоз ве чёплюктен къорумакъ керек.

— Сагъ олунъыз, бабай,— деди шофёр сув ичкен сонъ.— Риджа этем, айтынъыз, сиз не ичюн копчеклерни косътерип ишарет эт-тинъыз?

— Мен копчеклерге ишарет этмеген ол-сам, сен къуюгъа ве онынъ огюндеки адамгъа къулакъ асмадан, айдаштырып кетер эдинъ. Бу исе яманлыкъ олур эди. Сен яманлыкъ япмакъ истемесенъ керек.

— Эльбет, къартбаба, мен феналыкъ де-ген шейни севмейим. Шунынъ ичюн де оны япмамагъа тырышам.

— Сен даа яшсынъ, къардашым, мен се-

нинъ феналыкъ япмайджагъынъны юзюньден окъудым, омюр, омюр копчеклеринден огрендим.

— Мен сизни анълап оламадым. Насыл копчеклерден?

— Омюр копчеклеринден. Аятнынъ озю де копчек киби токътавсыз айлана, чапып кетювини ич де токътатмай. Дейджегим, чокъ яшагъан, чокъ арекет эткен адам, чокъ биле.

— Къартым, сиз шеэрге кетсенъиз керек, кабинагъа отурынъыз, анда бош ер бар, алып барырым. Къана, юкюнъизни беринъ,— деди шофёр оджанынъ элиндеки ипрангъан балабан портфельге узанып.

— Ёкъ, огълум, мен эйнси автобусны беклерим, шимди бири даа келир.

— Оны чокъ беклемек керек олур. Мен исе сизни шеэрге автобустан тез алып барырым. Риджа этем, мининъиз.

— Айткъанынъда акъикъат бар, огълум. Мен разым,— деди Асан агъа ве къолтугъындан туткъан шофёрнынъ ярдымынен юксек кабинагъа чыкъып отурды. Йымшакъ отургъычкъа ерлешкен сонъ:

— Мына шай!— деди о кейфнен ве козьлерини ёлгъа тикти.

Машинанынъ къапылары япылып, кене мотор гудюрдеди. Асфальт ёл копчеклер астындан буюк бир тезликнен керн чекилип башлады. Асан агъа башындаки шляпасыны чыкъарып, тизлери устюне къойды ве манълайындан терни сильди. Отургъычнынъ аркъасына ясланып, шофёрнен экисининъ арасындаки къомшугъа тикленип бакъты. О, отуз яшларында бир адам эди.

— Сиз де шеэрге кетесинъизми?— деп сорады.

— Эбет, шеэрге, анлевий ишнен.

— Анлевий ишнен олса, демек буюк иштир.

Шофёр ве Асан агъанынъ къомшусы кене шакъылдап къульдюлер.

— Догърусыны айттынъыз, къартым, анлевий ишлер де... багъышланъыз, меним адым Садредин, я сизинъ?

— Асан...

— Асан агъа, къую огюнде сиз копчек акъкъында айтып башлагъан эдинъиз...

— Копчек деген шей, къардашым, эвель эвельден яшап кельген бир мевзудыр. Эм тек мевзу дегиль,— деди Асан агъа ойчанлыкънен ве ондан сорады:— Я копчек акъкъында сен не билесинъ?

— Копчек копчектир, мында даа не ола билир?

— «Не ола билир» экен! Я оны къачап ве не ичюп иджат эткенлерини билесинъми? Копчек инан фаалиетининъ бутюп сааларында буюк революция япты, онынъ медениетке аркетини тезлештирди. Оны биринджи иджат эткен адамнынъ адыны бильсе эдилер, онъа буюк бир абиде къояр эдилер...

Асан агъа бильген-биледжегини шу дакъкъасы ортагъа къойгъан лафазан бир адам эди. Даа баягъы ёл кетеджеклерини козьде тутып, тарихтан алып кочьти.

— Копчек, къардашым, Ернинъ озю киби, къаннат ве йылдызлар киби, айланып тура. Умумен алгъанда табиятынъ озюнде токъ-

тав ёкъ, копчек киби о да даима арекетте булуна. Ойле бир машина я да механизм ёкъ ки, онынъ эсас аleti копчек олмасын. Оны биринджи кере Гъарбий Асияда, Фират озеини ялыларындаки Месопотамияда, асырымыздан дёрт бинъ йыл эвельси иджат эткен эдилер. О вакъытларда шу шеэр Бурунъгы Шаркънынъ буюк медениет меркезлеринден бири эди.

Кене копчекке дёнейик. Оны иджат этмезден эвель адамлар агъач катоклардан файдаланып, онынъ ярдымынен агъыр эмеклерини енъгилештире, юклерини ташый эдилер. Копчек пейда олгъан сонъ, дегирменлернинъ, къайракъ тезьяларынынъ эсас къысымына чевирильди, арабалар, талекелер пейда олып, ахыр сонъу бизни бугунъки транспорткъа алып кельди. Копчек демеси мына недир, къардашларым. Бир вакъытлары бу актъа эфсанелер биле яратылгъан эди. Олардан биринде айтылгъанына коре, эвель заманларнынъ энъ акъыллы ихтиярларындан бири Ернинъ четине барып чыкъмакъ истеген, чюнки бурунъгы заманларда дюнья къол тавасы киби тер-тегиз бир шейдир беллегенлер. Кунъ кете, афта, ай кете, инает, онынъ сонъуна барып ете. Узакъ ёлдан пек ёрулгъанына бакъмадан, шу саат ернинъ чети ортюльген пердени ача. Бакъса, не корьсин, анда шу чет-буджакъ дагълар юксеклиги чокътанчокъ копчеклернен оралгъаныны корип къала. Шундан сонъ шойле бир айтым догъгъан экен: эгер омюр копчеги къатты топракъта айлана-айлана кетсе, инсан сагъ къала, эгер де дюньянынъ сонъуна барып етсе — оле эмиш. Ондан руху да, джеседи де къалмай,

инсанларнынъ апында аз бир вакъыткъа хатиреси къала...

— Къарт давушыны кесип, козьлерини ёл кенарындаки озенге чевирди. Машина шеэрге якъынлашмакъта эди.

— Копчек адий бир шей олса да, онынъ акъкъында аджайип сёзлер айтмакъ мумкюн экен,— деди Садредин сукюнетни болип..

— Эльбет, къардашым, шимди биз бу акъта тюшюнмек де, онынъ иджат этильмеси инсанлар ичюн эмек революциясы олды.

— Я копчекнинъ тувгъан ери олгъан Месопатамиягъа ондан сонъ не олды?

— Асырымыздан эвель эки бинъинджи йылда онынъ топрагъында Вавилон ве дигер девлетлер мейдангъа кельди. Шимди анда учъ девлет бар...

Машина район шеэрини келип кирди.

— Къардашым, сен мени район маариф болуги янында къалдырысынъ, анда ишим бар. Окъув йылына талебелер ичюн дерсликлерни къачан кетиреджеклерини билъмек истейим,— деди Асан агъа.

— Я койге къачан къайтаджакъсынъыз?— деб сорады шофёр.

— Энъ аздаи эки сааттен сонъ. Китап тюкяшындан мектеп китапханеси ичюн китапларнынъ янъыларыны алмакъ керек оладжакъ. Бу ишлерни эки саатсиз битирип оламам.

— Асан агъа, иштен бошагъанымнен, сизни алмакъ ичюн мында келирим, берабер къайтырмыз. Башкъа машинагъа минмек акъылынъызгъа биле кельмесин, джаным агъырыр.

— Яхшы къардашым, ойле япармыз...

Асан агъа мектеп ишлерини битирип, акъшам устю балабан бир десте китапнен айны шу машинагъа минди, айны шу ёлдашларынен койге къайтты. Бу кересинде озюнинъ яш достларына нелер икяе эткепини мен эшитмедим. Лякин яхшы ве файдалы шейлер акъкъында айтса керек. Қой оджаларынынъ адети ойле.

ДАВА

Усенин агъа колхозда арабаджы олып чалыша эди. Балалар онъа: «Космонавтлар кокте, айда, йылдызлар арасында учалар, Усенин агъа аля даа арабасындан тюшмей», деп эрише эдилер. Буца бакъмадан, о озь ишини пек севе эди. «Дюнъяда чешит машиналар олса да, эр алда арабасыз оламазсынъ,— деп тюшюне эди о.— Араба орманлардан да, тепе-дерелерден де, ёлсыз ерлерден де кече. Меним дюльдюлим, онъа, уч десенъ, энъ макътавлы самолёттан артта къалмаз. Я машина? О бизим ёлларда эписи бир юрип оламаз. Илле десенъ къазылгъан, сюрюльген ерлерде. Шукюрлер олсун, колхозда насыл иш олса эписини беджерем. Мен олмасам балалар багъчасына сют, эт, алма-армут деген киби, ким ташыйджакъ... Ондаи сонъ башкъа ишлер де бар. Къартайдым деп, энди соба артына кечейимми? Ёкъ джаным, оладжакъ шей дегиль. Мен аякъларымны юкъары тиклеп ятаджакъ инсан дегилим...»

Март айы. Саба эрте Усенин агъа хоразлар кычырып башлагъаны киби атыны екип, ёлгъа чыкты. Кунешини янашадан ургъан ильки нурлары ёл кенарында, сафта

къаравуллар киби, тим-тик сельбилериниң тѣпелеринде ойнамакъта эдилер.

Араба почта огюне келип токѣтады. Анда къомшусы берген мектюпни къалдырды. Зибиде татай аскердеки огълуна мектюп язгъан. Бундан сонъ онъа отъмек заводына барып, бала багъчасы ичюн эки чувал отъмек алмакъ керек. Демир ёлгъа якълашып, аты энди рельслерге адым ташлайым дегенде, бирден шлагбаум энди. Чубар ат бу ёлгъа алышкъан айван олгъанындан, башыны шлагбаумгъа сокъмады, эр итималгъа къаршы, бир къач адым кери чекильди. Чекильди амма, араба бир шейге къакъылды ве шу арада парча-кесек олгъан джам давушы якъгъырады. Санарсынъ, таш устюнде шише парчаланды.

Усенин агъа тельбевлерни озюне чекип, артына айланып бакъты. Анда яп-янъы «Жигули» устюнде, козьлерини акъайтып, колхоз бухгалтериниң огълу отура. Койде бу огъланны адынен дегиль, «Къувурчыкъбаш» лагъабынен чагъыралар.

— Усенин эмдже, корьмейсинъизми, артынъызда машина тура да?— деп къычырды йигит.

— Ёкъ, корьмедим... Алла энъсеме козь бермеген.

— Машинамнынъ фенерини сындырдынъыз,— о ерге тюшти, машинасынынъ огюне кечти.

— Арабанынъ къуйругъына сокъулмагъай эдинъ. Ёл къанделерини билъмейсинъми? Эм къайдан келип чыкътынъ, мында корюммей эдинъ де?

— Мен арттан келип токѣтадым.

— Янълыш токътагъансынъ, къардашым. Ат деген айван артындаки эр бир тысырдыдан сакъына.

— Манъа акъылданелик сатманъыз, сизни судгъа беририм, джѳремесинни тѳлетирим.

— Истесенъ, аллагъа шикъет эт, джѳремени озюнъе тѳлетирлер. Машинанен юрге билъмеген сонъ, озюнъе бир ат сатып ал.

— Мен не япмакъны сизден сорап отурмам,— деди о ачувнен..

— Меним атымны коресинъми, оны машинанен бир этмек олурмы? О пек акъыллыдыр, корьдинъми, башыны демир ѳл туявлары арасына сокъмады. Сен исе машинаны арабанынъ копчеклерни арасына кетирип сокътынъ.

Шу арада эчкисини джетип, ер тюбюнден тюртип чыкъкъан киби, Къуртамет пейда олды. О арадаки лакъырдыны эшиткенинен эчкисининъ башыны шлагбаумгъа багълады, барып сынгъан фенерни козьден кечирди. Аст дудагъыны тишледи, языкъсынгъан киби, башыны саллады. Арабанынъ къоллугъындан тутты, оны огге итеди. Лякин арабаны еринден кыбырдатып оламады. Кене машинанынъ янына барды. Сынгъан фенерни сыйпады. Сонъра машинаны дикъкъатнен козьден кечирди. Озь башына сомурданды. Усени агъагъа серт-серт бакъты.

— Олян, бу къадар мукъайтсызлыкъ оладыр даа,— деди ачувнен.

— Мукъайтсызлыкъ... Оны манъа дегиль де, руль башында отургъан адамгъа айтмакъ керек,— деди Усени агъа басыкъ сеснен.— Оны кетирип арабагъа токундырмакъ керек эдими?

Усени агъа, койдеши Къуртаметнинъ табнатыны яхшы биле. О пек сафсатыджы, ошекчи адам. Бир де-бир ерде мунасебет азачыкъ бозулдымы, деръал анда пейда ола, кергипликни давагъа чевирмеге, атешке «бензин» сепмеге тырыша. Шунунъ ичюн де Къуртаметнинъ лафына къулакъ асмайджакъ олды.

Лякин Къуртамет де, къолайлыкънен быракъаджакълардан дегиль. Бухгалтерининъ огълуны къорчаламагъа, Усени агъаны къабаатламагъа тутынды.

— Олян сен, буюк шеэрлерде машиналарнынъ бири-бири артындан насыл келип токътагъанларыны корьмединъми ёкъса? Олар бири-бирине токъундырып токътайлар. Эм бойле ишни ялынъыз уста, кямиль шофёрлар япа билелер. Бу янълыш олса тертипни сакълайыджы сакът милиционерлер оларгъа акъыл кесмез эдилерми? Аксине запымджа бойле алларда олар шофёрларнынъ чеберлигини корип гъурурланалар... Эй сен оны къайдан биледжексинъ? Омюринде шу къодалагъындан башкъа шей корьмеген адамдан не талап этерсинъ?— деп о элини силькти.

Руль башында кыбырдамай отургъан Къувурчыкъбаш, Къуртаметнинъ сёзлеринден мусюр тавугъы киби къабарды. Озюни кямиль ве акъыллы айдавджы зан этти. Машинасынынъ къапысыны ачып, андан яваштан чыкъты. Милиционер кыдыргъан адам киби этрафкъа бакъты.

Буны корьген Къуртамет даа да кызыды.

— Олян, бакъса, япаджагъыны япып, даа еринден биле кыбырдамай.

— Тюш олян, тахтынъдан, кель мында, япкъан мерафетинъни корь.

— Мен тюшсем санъа ярамаз, Къуртамет,— деди Усенн агъа яваштан.

— Не ичюн ярамайджакъ экен, ой да бир ярар. Бу йигитке не къадар зиянкярлыкъ япкъанынъны озь козьлеринънен корерсинъ. Айды тюшмесенъ тюшме, милиционерлер кельсе о якъыны озю бакъар...

— О-о, къайдан тапасынъ оны, милиционер кельсе, сизлер эпинъиз де бу ерден джѳремесиз кеталмаз эдинъиз, амма...

— Я, ода не ичюн экен. Бизим не къабаатымыз бар. Ишни сен яптынъ.

— Биринджиде, экинъиз де ѳл къандесини бильмейсинъиз. Милиционер, Къувурчыкъбаш машинасыны къайда токътатмакъ керек олгъаныны тез ольчеп билир эди.

Къуртаметнинъ козьлери огюнде араба-нен машинанынъ арасындаки месафени ольчеп яткъан бир къач милиционер пейда олды. Олар дефтерлерине бир шейлер къайд эттилер. Сонъра Къувурчыкъбашнынъ эллерини артына багъладылар, озьлерининъ машиналарына отурттылар. Къуртаметнинъ юреги чапаланды, манълайыны бир шей сыкъкъан киби олды.

— Я меним не къабаатым бар?— деп къычырды.

— О санъа эчкинъни къайда багъламакъ керек олгъаныны косътерир эди...

Къуртамет ялт этип эчкисине бакъты. Башындан ашагъы къайнагъан сув тѳкюльген киби олды.

— Къартлыкъ беясы иште, ким баргъан онынъ фаркъына,— деди йымшап, чапып ба-

рып эчкисини чезеджек олды. Лякин Къувурчыкъ башнынъ кескин сеси оны токътатты.

— Сеп, мында меним бабам ким олып чалышкъаныны унуттынъмы, ёкъса? Бир айлыкъ мааштан къуру къаладжагъынъны билесинъми?

О, Къувурчыкъбаш бу сёзни кимге айткъа ныны анълап оламаса да, текмиль шашмалады. Эр итималгъа къаршы кене бухгалтерининъ огълу тарафкъа кечти.

Усенин агъагъа багъырды, лякин онынъ сесини кечейткъан вагонлар алып кетейткъан киби олды. Усенин агъа да, бухгалтерининъ огълу да бир шей эшитмедилер. Сонъки вагон вызнен кечип кетти. Сес-шамата тынгъан киби олды. Къуртамет юмругъыны саллап бир шейлер даа айтып багъырыкълады.

— Эй, эчки, эчки!..— Къувурчыкъбашнынъ теляшлы сеси янъгъырады.

— Эчкини косътеририм мен санъа, буны насыл джыныс ат олгъаныны бильмейсинъ мельун,— деди Усенин агъа.— Байтал олса да къошуларда чапкъан атлардан артта къалмаз...

Бу вакъыт онынъ козьлерине яваш-яваш юкъары котерилейткъан шлагбаум илишти.

Къуртамет, эсини башына топлап, эчкиге ярдымгъа етип бараджакъта, йипине асылып къалгъан эчки сонъки кере нефес алды...

Къувурчыкъбаш, «Жигулини»де, сынгъан фенерини де унутып, къакъылдап кульди. Къуртамет исе юмрукъларыны къаттырып, шлагбаумны сёгмекте эди.

— Бойле фитнеджи олсанъ эчкинъни дегиль, башынъны да джоярсынъ,— деди Усенин агъа.

МЕРАФЕТЛИ АДАМ

Къач куньлерден берли къуруджылыкъ тешкилятындан Къасым Анафиевнинъ аягъы эски олмай. Ниает, ондан сорадылар:

— Ишке кирмек истейсинъми?

— Истейим,— деди о.

— Зенаатынъ не?

— Мен чокъ мерафетли бир адамым.

— Мерафет дегиль, сенден зенаатынъны сораймыз.

— Мерафет дегенде, мен башта зенаатымны козьде туттым. Олардан бири ташчылыкътыр. Эм ойле-бойлеси дегиль, алий ихтисасы ташчийым.

— Бунъа ант документинъиз бармы?

— Не ичюн олмасын? Чокъ йыллар Абакан шеэринде ташчылар бригадасынынъ башы олып чалыштым. Шу шеэрин мына бу эл-леримнен къурдым, десем де оладжакъ. Мукафатлар, чешит ярлыкълар ягъмур киби ягъып турдылар. Эписи яхшы чалышкъаным, бригадагъа яхшы ёлбашчылыкъ япкъаным ичюн... Не, инанмайсынъызмы? Куместен туттырып, козюнъиз огюнде докъуз къатлы бина да къуарарым. Элимден кельмеген мерафет ёкътыр...

— Етти, етти,— деди кадрлар болюгининъ башы Сейтнафе Къуртмететов.— Бизге ихти-

саслы ташчылар керек. Риджа этем, разрядынъыз акъкъында документ ве эмек китапчыгъынъызны кетиринъыз. Бугунъден кечн ёкъ, сизни эмирнен ишке алырым, ярын ишке кельгенде документлеринъизни унутманъыз.

— Э, истесенъыз, лячаре, ярын...

Эм кетирди. Истенильген документлер олмаса да, ишке къабул олунгъаны акъкъындаки эмир энди диварда асувлы эди.

* * *

Арадан баягъы вакъытлар келип кечти. Салы куню бригада 500 ерлик янъы къурулгъан мектепни комиссиягъа теслим этти. Окъув йылы башланмасына бир афта къалды, ралелер энди сыныф одаларына ташылды. Мектепке кечит шерити тантананен кесильди. Объектнинъ къабул олунувы акъкъында акт яздылар ве оны машинкада бастылар. Ярын оны комиссия азалары имзалайджакълар. Лякин шу геджеси яшын яшнап, ягъмур къуйып ягъды... Сабасына мында етип кельген къабул комиссиясы дёрт къатлы мектеп бинасынынъ бир диварында пенджере олмагъаныны корип, айретте къалды.

Бу Анафиев къургъан диварда етишмеген пенджере ерине: «Къуруджыларгъа тешек-кюр» плакаты къойылгъан эди. Онынъ деръал мында келип етмеси ичюн эвине машина ёллагъан арада, къуруджылар тюшонджеге далдылар: «Я о, юксек ихтисаслы къалавджы» эди де! Къуруджылыкъ идаресининъ башы къычырып айтты:

— Онъа он учонджи айлыкъ ве мукаяфат берильмесин!

— Багъышланъыз, Сент-Умер агъа, эми-

ринъиз меним ичюн къанун олгъанындан, тюневин о он учюнджи айлыкъны да, мукаяфат парасыны да алды,— деди бухгалтер.

Машина керн къайтып кельди. Ондан тюшкен, бригада башы Анафиев эвде олмагъаныны, тюневинден берли балалары онынъ къайда кеткеннини бильмегенлерини айтты.

...Мектеп бинасы огюнден арды-сыра автобуслар ве автомашиналар кечмекте. Олардан биринде, йымшакъ скемледе, кейф чатып бизим танышымыз — «ихтисаслы ташчы» отурмакъта. Онынъ янъы костюмининъ епинде «Къуруджы» пишаны балкъылдамакъта. Янында башыны курк къалпакънен ортыкен, томбул бетли бир адам юкъсурап отура. Қалпакъ тюбюнден пышылдавгъа, индже сызгырувгъа ошагъан хурулды эшитиле. Онынъ семиз кевдеси яры-ярыгъа йымшакъ скемлеге комюльген буюк юзюкли, салмакълы эллерин исе скемле туткъучлары устюне ташлангъан. «Семизликтеп замет чексе керек,— деп тюшюнди о.— Юксек ихтисаслы шашлыкъчы олса керек». Сонъ башыны керн бурды, чюнки ондан кельген ракъы сасыгъына чыдап оламады.

«Къуруджы» да юкъсурайджакъ, отургъан еринде бир чырым юкъу аладжакъ олды. Лякин «хур-хур одаман» янында, козь юммакъ мумкюн олмагъаныны анълагъан сонъ, машинанынъ уфачыкъ педжеречигини ачты, тазе аванен пифес алды. Қюмшусы исе бутюн дюньяны ялмап-ютаджакъ киби, эллерини юкътары котерди, терепден эснеп алды ве агъыр сабыр «къуруджы»гъа чевирилип, алтын тишлеринини онъа махсус косътерир киби, сорап алды:

— Биз кѡаерлерден кетемиз?

— Ёлдан кетемиз...

— Ёлдан кеткенимизни озюм де корем,— деди о ве кенди киби шишман портфелинден балабан бир алма чыкѡарып, тишлеринен кесип, онынъ ярысыны богѡазына ташлады. Амма битирген сонъ, кене кѡомшусына чевирильди:

— Отпускадан кѡайтасынъызмы? Ойлеми?

— Таптынъыз.

— Мен де раатлыкътан кѡайтам. Языкъ, пек тез битти. Ярын кене ишке екиледжем. Текмиль бездим... Бошап кетеджек олдым амма, директорымыз мапѡа янѡы ашхане ишандырды. «Анда директор олурсынъ», дей. Шимди кѡайтып кельгенимнен, янѡы ашчы тапмакъ керек оладжакъ. Олар пек сийрек тапылалар.

— Эльбет, яхшылары ёллар ичинде серселенип юрмейлер. Оларны башта тапмакъ, сонъ ялварып да бакъмакъ керек.

— Айтчы, сен озюнъ ким олып ишлейсинъ?

— Менми? Мен чокъ мерафетли бир адамым. Башта-бир ихтисаслы ташчы...

— Ашчы? Тамам устюне тюшкен экеним де.

— Ёкъ, ашчы дегиль, ихтисаслы ташчы.

— Ашчы-ташчы эписи бир дегильми? Мапѡа да ихтисаслысы керек.

— Мен аш пиширмеге бильмейим,— деди Анафнев утанѡан киби.

— Пиширмек меджбурый бир шей дегильдир. Анадан ашчы олып доѡмайлар. Мен де

бир вакъытлары тек шашлыкъчы эдим. Бир парча этни шишке кечирип, атеш къорлары устуне ташлайсынъ, ана санъа шашлыкъ азыр! Бутюн меселе иште дегиль, ме... деми бир сёз айттынъ да...

— Мерафетте, ойлемн?

— Тыпкъы озю, бутюн меселе мерафетте! Дейик бир баш къапыста ала да, ортадан ярып, догърап, балабан къазан ичине...— шишман адам кене эснеди, афы тишлерини косьтерип, агъызына кене алма ташлады.— Разы ол, пешман этмезсинъ, анълашырмыз...

— Автобус буюк бир шеэрге якъынлашмакъта эди. Ёл деген шей адамларны тез таныштыра ве якъынлаштыра экен. Бойледже бизим «юксек ихтисаслы ташчы» козь ачып, юмгъандже «ихтисаслы ашчы» олды. Шишман адам оны ишке «биринджи шикъеткедже» шартынен алды.

Анафиев озюнинъ янъы ёлбашчысынан пек мемнюн къалды. Онынъ озю де, шорбаджысы киби, хамур баскъан машинаны къартот темизлеген механизмден фаркълап оламай эди.

Биринджи кунълери Анафиев озюни ашханеде къараман ис этти, алевленип янгъан собалар, къайнап ташкъан къазанларнынъ, куйген, тютеген ашларнынъ мешакъатына къатланды.

Арадан бир афта кечкен сонъ, «общепит»-нинъ янъы нокътасындаки бу ашчы, озю де баш ашчы, «олды-оладжакъ, къырылды баджакъ», деп ашханени ярдымджысына ишанды. Озю янашадаки ханеге кочип, оны тертёкип яраштырды: эки тумбалы стол, китап шкафы, демир сейф чекип кетирди. Сейфиниъ

устюне алтын киби йылтырагъан чыр-чып-лакъ тунч мелянкечкини къойды. Мелянке-нинъ элиндеки ачыкъ метчиклер — мерекеп шишеси олса кереклер, чюнки кешарлары мос-мор мерекеп эди. «Энди телефон керек,— деп о янъы тюшюнджеге къапылды.— Телефонсыз идаре олурмы?»

Бир къач кунъден къапыда ашхане хыз-метчиси Шамиль Къуртмоллаевнинъ башы пейда олып, окюнчнен сёйленди:

— Къыйметли баш ашчы, бизге чалыш-макъ пек зор ола: биз эки адам, къазанлар исе онларнен.

— Айдарым, иштеп айдарым!— деп окюр-ди «баш ашчы» ве столдаки телефон труб-касыны элине алып, шишмангъа телефон этти:— Къуртмоллаев текмиль тенбеллешти, юзьсюзленди, ерден чёп котермек биле исте-мей,— сонъ кене Шамильге айланды.— Мен мында чалышмагъа дегиль, идаре этмеге кельдим. Озюмнинъ келювимнен муштерилен-ни бахтлы эттим. Мен ашчы дегилим, биллип къал, ашчылар устюне башым. Айды, бар, уйлелик ашны пишир...

* * *

Тесадюфий бир ал олмагъан олса, эр шей ёлунда эди. Ашханеде онынъ олмагъаны сезильмей башлады. Лякин «идаресинде» де сабадан акъшамгъадже отурмакътан безди. Сонъ-сонъунда бу идареге кунъде эки кере — саба ве акъшам кирип, сейфини ачып къа-патмакънен кифаетленди. Къалгъан бутюн вакъыты эалиге енгиль автомашиналар са-тылгъан тюкянынъ этрафында кечти. Анда онынъ не япкъаныны ич кимсе бильмей эди.

Не япаджакъсынъ? «Чокъ мерафетли» адам-
да иш де чокъ ола, кимерде ойле бир ишлер
ки...

Лякин яшырын япылгъан шей де бир кунъ
ашкяр ола. Албу исе онынъ не япкъанынен
меракълангъан адамлар да бар экен... мили-
ция хадимлери. Оны махкемеге чектилер.
Анда анълашылгъанына коре, онынъ эсас
мерафети ташчылыкъ, я да ашчылыкъ де-
гиль де, гизли-яшырын машина алып-сатуу.

КЪАРАВУЛ

Якъуб агъа шимди къаравул олып чалыша. Бундан эки ай эвельси пенсиягъа чыкъкъанынен, яшлыгъында къарысы Шекюрёнен бир сыныфта окъугъан тюкян мудире Сейтабла азбарында пейда олды, даа эвнинъ бо-сагъасында экенинде къычырып, шойле деди:

— Якъуб, сен пенсиягъа чыкъкъансынъ. Хайырлайым. Лякин эмишим ки, Стамбул тенбеллери киби миндер устюнде юварланып, гедже-кунъдюз тавандан козь алмадан омюр кечирмезсинъ. Адам къытлыгъында сен де бир иш тапарсынъ.

— Тилинъ артындаки сёзюнъни айтчы, не демек истейсинъ?

— Бизге ишке кель, тюкянный къаравуларсынъ.

— Геджелерими?

— Геджелери олмай, къачан олсун? Кунъдюзлери эвде раатланырсынъ.

— Ёкъ, геджелери ишлемек дегиль, юкъламакъ керек.

— Юкъламагъа кунъдюзлери де етишти-рирсинъ. Арткъач беш-он капик джебинъни тешмез.

— Яхшы,— деди Якъуб агъа.

Шу куньден башлап, анавы коше башындакн тюкянда къаравул олып чалыша. Янындан келип кечкенлериниң:

— Бу къаравуллыкъ иши сапъа неге керек олды, орталыкъ теналыкъ да,— демеле рине, о яры кулюмспревнен:

— Тертип-пизам ичюн,— деп джевапла-на.— Мудиримизиниң айткъанына коре, эр бир тюкянда къаравул олмасы керек экен.

Акъшамлар вызыр-вызыр келип кечтилер. Сабалары Якъуб агъа кунъ ачылдымы, тюкян огюндеки азбарны сипире, ящиклерни ве метилерни пизамгъа чеке, орталыкъны сувлай. Сонъ, эвине къайта. Акъшамлары ишке къайтып кельгенде, башта килитлерни, къапыларны тешкерип бакъа.

Кунълерден биринде сабагъадже невбетчилик япып, узун саплы сипиркини алгъан бир вакъытта, кимдир азбар къапыны тыкъылдатты. Тюкяниниң ачылышынадже даа бир саат бар эди. «Маальсиз отъкен бу хораз ким экен?» деп ойланды о ве къапынынъ огюне барып токъталды. Анда юзю ве усть-башы баягъы ипрагъан бир адам турмакъта эди. Онынъ бети сыдырылгъан, бурну исе Якъуб агъагъа мос-мор олып корюльди. Онъа тикленип бакъмагъа да кучю етмедн, чюпкн онынъ агъызындан тютюн ве ракъы сасыгъы кельмекте эди.

— Сен шашмаладынъмы, не мараз?— деди Якъуб агъа къапыны аралыкъ этип.

— Ёкъ, манъа къаравул керек эди,— деди таныш олмагъан адам.— Уджузгъа, ярым литр ракъыгъа берем, ал буны,— деди о элиндеки тошны узатып.— Яхшы мал! Афиё-

нымны патлатмакъ истейим. Индемей турсанъ, пешман этерим, сатмам.

— Керек дегиль, озъ тонум бар.

— Ал, ал, эки дане олса да, зарар этмез, сенден аш сораиджагъы ёкъ,— деп зорлады сатыджы.— Опынъ терисине бакъчы, бинъ йыл ташырсынъ.

Якъуб агъа, истер-истемез, тонны чевирип бакъты. Элиндеки бу курк бирден опынъ дикъкъатыны джелъп этти. Кеткен сайын юмрукълары сыкъылды, череси кергиплешип, къызарып башлады. Ннает, агъызы шашкъынлыкънен ачылып, андан анълашылмаз сёзлер чыктып башладылар:

— Меним корьгеним недир?... Я бу тон... Айтчы, азизим, сен бу шейни къайдан алдынъ? Сенден сорайым, бу тонны къайдан алдынъ?— деп Якъуб агъа сесини котерди.

— Сорамагъа шей таптынъ, магъа ахрет суаллери берме, мен сатмакъ ичюн кельдим, ярым литрге берем. Къайдан алгъанымда ишнъ олмасын, озюмкинни сатам.

Якъуб агъа тонны бир даа чевирип-чевирип бакъкъан сонъ, сатыджынынъ къолтугъындан тутып, оны будкагъа алып кирди ве къапыны ичериден къапатты.

— Къана, тегин отур, онда башкъа ярым литрин алмазсынъ,— деди Якъуб агъа.

— Мен шикъятленирим, къапатмагъа акъкъынъ ёкъ!

— Сен эмин-эркин отурып, япкъанларынъ акъкъында тюшонген арада, мен бир сигар тютетейим.— Якъуб агъа агъызына бир сигарет алып, серингини чертти ве озъ башына мырылданып башлады.— Бу чапкъын ийлекяр эриф къайдан келип чыкты...

— Эшитесинъми, тез ол, мени мындан чыкъар,— деди «сатыджы» башыны будканынъ уфачыкъ пенджересинне тыктып.— Эгер шимди чыкъармасанъ, мен сен...

Якъуб агъа отургъан еринден къыбырдамайып, эп бурун астындан мырылдамакъта эди:

— Амма да чапкъын, ийлекар... Мени, эвельки фронтовикни, алдатмакъ истей. Алырсынъ сен...

Оларны бу вазнетте тюкян мудири келип тапты.

— Якъуб бу бешарет адам кимдир?

— Ким биле оны. Тон сатмагъа кельген...

Тамам бу арада арабакъапы янында Якъуб агъанынъ къадыны пейда олды.

— Ой, Якъуб, эвде беля чыкъты. Сен чокъ яныкъсынма, беля та о къадар буюк дегиль...

— Билем!— деди Якъуб агъа куле-куле.— Софада къурутмакъ ичюн къойгъан тонымны хырсызладылар, ойлеми?

— Вай ашайчыгъым, озюнъ мында олып, эвдеки хырсызлыкъны къайдан бильдинъ?

— Тонны огъурсыз хырсызнынъ озю аякъларыма алып кельди,— деди Якъуб агъа будка пенджересинден «сатыджыны» косътерип.

— Аферинлер олсун санъа. Якъуб!— деди тюкян мудири — Хырсызны ялынъыз тутмакъ дегиль, оны къапкъангъа да отурткъансынъ. Баре милициягъа телефон этейим де, оны «мусафирханеге» алсынлар...

БАХТЛЫ БИЛЕТ

Базар куньлеринден биринде Самур къартанай колхоз базарына бармакъ ве анда тавукълары ичюн ем, чорап орьмек ичюн юнь йиплер алмакъ истеди. Базаргъадже олгъан-оладжагъы дёрт километр. Анда маршрут автобуслары къатнай. Машиналар баш ёлнен кете-кете де, догърудан-догъру амам огюнде токътайлар.

Самур къартанай автобускъа мингенинен, ёлджуларнен, чешит сепет, чувал ве чанталарнен толу машина еринден кочъти. Қъапылар шатырдынен къапалгъанынен, шофёрныкъ сеси янгъырады:

— Гражданлар! Билет алмагъа унутманъыз...

«Ойле шейни унутмакъ олурмы», деп пышылдады Самур къартанай бурну астындан ве деръал пара чыкъарды. Буюк сакътлыкънен билет копарып, оны пенджереге якъын кетирди ве о якъ-бу якъ айландырып, омюринде билет коръмеген адам киби баягъы вакъыт ондаки ракъамларны ве языларны козьден кечирди, бундан сонъ тизлери устюндеки сепетни яваштан ерге таштап, билетни бир къач кере къатлады. Сонъ оны

агъызына ташлап, чайнап башлады. Онынъ янындаки осьмюр козьлерини керип, шашкышлыкънен сорады:

— Къартанай, сиз не япасынъыз?

Самур къартанай огълангъа бийсинмезликнен чевирлип бакъты. «Сус, даа яшсынъ, сенинъ акъылынъ кесмез», демек истеди ве дудакъларыны ачмадан, агъызындаки билетни чапа тишлерини устуне кетирмеге тырышып, чайнамакъны девам этти.

Осьмюр шашты, сонъ кулюмсиреди.

— Чайнагъан кягъытынъыз пек лезетли олса керек?

— Пек лезетли,— деди Самур къартанай ве пенджереге чевирильди. Лякин бу алында чокъ отурып оламады. Ичинде къайнап ташкъан лакъырдылар ве къуванч онъа раатлыкъ бермедилер.

— Мангъа бугунъ бахтлы билет тюшти,— деди гошъюль хошпугтлыгъынен,— ойле билет эркеске хысмет олмай. Демек бугунъ меним омюримде бир де-бир яхшылыкъ оладжакъ.

Осьмюр кулюмсиреди. Эр шей анълашылды, деген киби пенджереден тышкъа бакъты.

Самур къартанай агъыр кевдесини силкитип алды. Кене осьмюрге догъру чевирлип кульди.

— Динден, имандан анъламагъан не-силъ,— деди, башыны конделен саллады.

Осьмюр онъа козь кыйыгъындаи итиразлы бакъты, лякин бир шей айтмады.— Не ичюн бойле бакъасынъ, айткъаным ифтирамы ёкъса?

Осьмюр омузларыны кысты, бир шей айтмады. къартанайдан къутулмакъ истесе ке-

рек, осьмюр де билетни агъызына къапты, чайнады, сусты.

Автобус базаргъа якъынлашмакъта эди. Лякин, эвельден олгъаны киби, амам огюнде дегиль де, базаргъа кирилген баш къапы янына барып токъталды.

Къапылар ачылдылар. Динамиктен шофёрның сеси эшитилди: Ёлджу аркъадашлар! Билетлериңизни азыр тутуңыз, оларны незаретчи тешкереджек.

Ёлджулар сепет ве чанталарыны эллерине алып, яваш-яваш автобустан чыкъып башладылар. Банакки осьмюр кассагъа кельсе де, незаретчи онъа беш капиғини кассагъа ташламагъа рухсет этмедн.

— Сен ёлджу дегиль де, «тавшан» экешинъ: бакъ онъа, зыпкъынлыкънен кельген.

— Мен зыпкъын дегилм, мына билетим!— деп тилининъ тюбюни косътерди о.

— Сен не, мени бала беллейсинъми ёкъса?

— Ёкъ, багъышланъыз. Мен оны чайнадым.

— «Чайпадым», дейсинъми. Сакъызмы ёкъса о. Къана штраф төле! Билетни ёлнынъ сөнъунадже сакълап тутмакъ керек.

Незаретчи къадын элиндеки дефтерден бир парча кягъыт йыртып, оны осьмюрге узатты.— Квитанция. Парасыны төле!

— Къартанай, билетниңизни косътеринъиз.

— Мен оны, къызым...— деди къартанай шашмалап ве тутулды.— Чайналгъан билет бахт кетире, дейлер. Агъызымдадыр.

— Сиз не, билетлериңизни сёз бирлик олып чайнадынъызмы? Олмаса, сизге де кви-

танция, о да бахтлыдыр, оны да чайнанъыз. Амма менн кульмеге акъкъынъыз ёкъ. Мен иш еримде булунам. Қъана, штраф тёлешъиз!

Самур къартанайгъа бу кересинде, истеристемез, «зыпкъын» оларакъ арткъач пара масраф этмек керек олды. Онынъ къулакъларына демики осьмюрнинъ яныкълы даушы чалынды. «Девиримизнинъ диндар несли...»

ҚИРПИНИНЪ МЕРАФЕТИ

Яз акъшамларындан биринде мен чайырдап къайтмакъта эдим. Этраф кузьгю киби тер-тегиз эди. Чёльни экиге больген киби, уфукъкъа ёлнынъ къара шерити узанмакъта, чельнинъ айдын-ачыкъ фонунда ёл уджсуз-буджакъсыз олып корюне. Онынъ ялынъыз кенарларында от осьмекте, лякин о да яры-ярыгъа сарарып къалгъан. Баарьде ёл юксек ве ширалы отнен къапланып алына: андаки чечеклерининъ чокълугъындан бутюн чёльни къокъу сарып ала, ярашыкъларынен козь сукъландыра. Лякин яз кельдини, отлар кунешининъ джумерт нурларына чыдап оламай, къурулыкъ мевсини башлай. Олар сёнюкелер, дюльберлик ве тазеликлерини джоялар, хастаджан сарылыкъ тюсюне кирелер. Эрте баарьден башлап, сувукълар тюшип, къар япалакълап башлагъандже бу чёллерни чокъ бинъли къой ве туварларнынъ, джылкыларнынъ сюрюлерни тапта юрелер.

Чёльде къаранлыкъ бир кереден баса, ёлджу апансыздап къаранлыкъта къала. Мен козь къаранлыгъы баскъандже шеэрге барып етмек ичюн ашыкъсам да, олмады, яры ёлда къалдым, демек мумкюн. Санарсынъ, бир

ап ичинде чёлыннъ устюнн балабан къара къазаннен къаплап алдылар. Машина фенерлериннъ ярыгында ёлыннъ тек асфальт ёлагы яхшы корюне. Къалгъан этраф исе къыяфетсиз бошлукъкъа чевириле.

Машинадап юз-юз элли метр авлакътан сары ренкли буюк бир тильки чапып кечти. Озюннъ кечиктирильмез ишлерине ашыкъса керек. Кийик айванлар геджелери юкъламайлар, къаранлыкътан файдаланып, авгъа чыкъалар. Тильки мында пек чокъ олгъан ерсычанларына авланса керек. Базы бир алларда авгъа къызыкъкъан ве фенер ярыгындан кёрлангъан тилькилер машина телюкесини унутып, ёл къурбаны олалар. «Баадир» кою янындаки канал устюндеки копюрде машина таптагъан ве бутюн боюннен серилип яткъан тилькинн даа демн озь козюмнен корьдим.

Шимди машинанен кетейткъанда ёл янындаки отлар ичинден чыкъкъан къара бир томалакъ шейинн эследим. О ёлыннъ ортасына келип еткен сонъ, бирден керн чевирильди ве фенерге айланып бакъты. Меннм кечип кетмемни беклесе керек. Мен машинадап тюшип, томалакъ шейиннъ янына бардым. О кирпи эди. Ачувнен фышылдады ве бедениндеки тикенлеринн къалтыратып башлады. «Неге баш кутесиннъ, ачыл мындан», дер киби, менден къуртулмагъа тырышты. Мен де ичимден онъа, «ахмакъ махлюкъ, не ичюн ёллар ортасында быралкъыланып юресиннъ, топракъ азлыкъ эттинн, ёкъса копчек тюбюнде къалып, тилькилерге аш олмакъ истейсинъми?» дедим. Не ичюндир бильмем, мен оны аджыдым. Мен бойле акъылсызларыннъ

джеседниден узяульген инелер ёллар ортасында джайрап яткъаныны чокъ корьдим.

Мен онынъ устюне къалпагъымны ташлап, машинама алып кельдим. Кирпи эвге кельгендже кыбырдамады. Бензин къокъусына, салланувгъа, мотор гурюльтисине алышмакъ истесе керек.

Мен эвге кельгенде, аркъадашым даа юкъламай эди. Диван устюне чёкип, элинде къалып китап туткъаны алда, телевизор бакъа эди. Айны шу ердеки вазадан авуч-авуч къара юзюм къурусыны алып, оларны агъызына данс-дане ташламакъта эди. Озь ишинен мешгъуль олгъан аркъадашым, меним селямыма «ы-ы» ёкъса «гъы-гъы» депми джевап берди. Лякин джанаварчыкыны ерге ташлагъанымны корьгенинен:

— Бу недир? — деп багъырды.

— Чёль джанавары.

— Кирпини?

— Эльбет, кирпи. Аз къалды копчек астына къалаязды.

— Я оны не япаджакъсынъ?

— Бизде яшасын. Зан этсем, онынъ кимсеге зарары токъунмаз.

— Мен де ойле олмасыны истер эдим. Ал, кишмиш аша, пек лезетли. Бугунъ тюкяндан бир къуту сатып алдым. Я бу джанаварчыкыны иснен беслейджек оласынъ? Кирпилер не ашай?

— Олар эр шейин ашайдыр...

Кирпини эв ичинде къалдырмакъ къарарына кельдик. Онъа шу дакъкъасы ад да бердик: «Йинит»! Ятмакъ ве ашамакъ ичюн ер айырдыкъ. Фикиримиздже, ашханеде газ

плитасы астындаки ерни о бегенмек керек эди. Айны шу ерге сют савуты кьойдыкъ.

Бизим «Йигит» геджелери кьоркъмадан бир одадан экинджиisine сюйрелип юре, кьулакъларымызгъа онынъ уфачыкъ табанларынынъ тапырдысы эшитиле эди. Юкълагъанда биле бу тапырдылардан онынъ шимди къаерде олгъаныны биле эдим: диван тюбюнде турамы, ёкъса аркъадашымнынъ одасына барып кирдимиз, я да ашханеде пейда олдымы? Биз къапылары бекли тутмай эдик, бунъа «Йигит» алыштырды. Бекли къапыгъа расткельдимиз, ог панджаларыны онъа таяп, къапы ачылгъандже я да биз озюмиз барып ачкъандже, оны тасырдатып тура эди. Онынъ бу адети биринджи вакъытларда бизни аз бучукъ раатсызласа да, сонъундан бунъа да яваш-яваш алыштыкъ. Куньдюзлери бизим Йигит кошелерден бирине сокъулып, я да диван астына ерлешип, юкълай ве бутюн кунъ чыкъмай эди.

— О ялынъыз геджелери яшай,— деди аркъадашым.

— Эльбет, геджелери яшай,— деп разылаштым мен.— Бутюн джанаварлар ойле япалар. Буны биз кирпини корьгенимизнен анъладыкъ.

Кет-кете кирпи бизге алышып, элимизден аш алып, сыртыны яваштан сыйпатып башлады.

— Йигит бизим эвге алышты,— деди аркъадашым куньлерден биринде.

— Эбет, энди о къонакъ дегиль.

Албу исе бизим Йигит эр шейнен меракълангъан бир джанаварчыкъ экен. Эвде бир шей пейда олдымы, башта о кьокъланып ба-

къа эди. Кошеде сарувлы тургъан килимге биле барып кирди.

Сонъ-сонъунда биз онынъ бу мерафетлерине де алыштыкъ. Лякин куньлерден биринде бекленильмеген бир ал олды. Акъшам устю иштен къайтып кельгенде севимли джанаварчыгъымызны тапамадыкъ. Бутюн кошелерини, шкафларны, диванны, ашханени, Ингит булуна биледжек эр ерни бакъып чыктым. Ёкъ!

— Санарсынъ, ер ярылгъан да, топракъ астына батып кеткен,— деди аркъадашым.

— Худжур шей! Батмагъа да ер ёкъ, эр ер паркет табан.

Биз шашмалап къалдыкъ. Ёкъса оны пенджереден сокъулгъан пардош алып кетими, деп тюшюнсек де, бу фикирден вазгечтик, чюнки кирпи насылдыр бир мышыкъкъа енъилледжек шей дегиль эди.

Арадан бир къач кунъ келип кечти ве биз «къонагъымызны» унутып башладыкъ. Ингит ачыкъ къапыдан азбаргъа чыкып, гъайып олгъандыр, чюнки джанаварлар сербестликки севелер, деген фикирге кельдик.

Лякин кедерлешиювимиз бошуна олып чыкты, бир къач куньден сонъ къачакъ озъ аякъларынен сюрип кельди. Биз къувандыкъ. Галиба онынъ озю де къуванды.

Арадан бир къач куньлер даа кечти. Саръ вакъыты эди. Аркъадашым койге, торунынынъ тоюна кетмеге азырлана эди. Яшларгъа бахшыш оларакъ, шимди пек мод олгъан юксек аякълы бир торшер ве онъа къошма буюк бир къуту къара кишмиш сатып алгъан эди. Онынъ кейфи пек яхшы олып, йырламакъта эди. Онынъ одасындан бирден

ахылдылар-окулдылар эшитилди. Джош-кѳунылыгы неден бозулганы акъкъында тюшюнген арада, андан озю чапып чыкты.

— Сен юкълайсынгъмы?— деди, — джсва-бымны биле беклемеден, — сен бу алчакъ-нынъ япкъанына бакъ, биз онынъ такъдирин акъкъында къач куньден берли ах-вах чекип, янып-куйсек де, о мына не япкъан: кѳуту-нынъ ичине сокъулып, пыш-пыш юкълай. Эм ойле-бойле кѳутугъа дегиль де, тойгъа алып кетеджек кѳутунынъ ичине... кишмиш...

— Энди не япаджакъ оласынгъ?

— Не япайым, бутюн кишмишлерин сасытып ташлагъан.

— Олмайджакъ шейге раатсызланма, базардан янъысыны алырсынгъ. Къабаат озюнгъ де, кѳутуны ерге дегиль де, юксекке къоймакъ керек эдинъ.

— Акъыл сатмасы къолай, амма бойле аджайип кишмишин энди къайдап аладжаны?

— Кирпи ерине озюнгъ олсанъ да, бойле лезетли, къокъулы шейин татып бакъмагъандже чыдап оламазсынгъ. Не кишмишин тек сен севесингъми!

— Барсын, о да севсин, лякин кѳутугъа тикенли бедешинен сокъулмасын. Сен онъа бир бакъчы, кишмиш ичинден тек кѳулакълары корюне.

— Эркес кишмишин озю билъгени киби севе.

— Я баш-аягынен онынъ ичине сокъулмагъа не аджет бар? Кѳутуда бир тешик ачып, оны бирер-бирер алгъан олса олмай-дими?

— Айса онъа кирпи дегиль, сычап олмак керек эди. Сычаплар делик-тешик ачалар, кирпичлер исе, озьлериндже япалар.

Бу тесадюфтен сонъ кирпичи сербестликке чыкъармакъ къарарына кельдик. Оны чёльге алып кеттик ве озюнинъ межанында къалдырдыкъ.

Манъа достумдан айырылмакъ къолай олмады. Чюнки онъа пек алышкъап эдим. Достумны къалдырып артыма къайтаджакъта юрегим бирден сызлап алды. Лякин мында онъа, эвдеки юзюм къурусы толу къутудан да яхшы оладжагъыны анълагъанда юрегимдеки хошнутсызлыкътан эсер биле къалмады. Машинама тараф кеткенде исе насылдыр бир йырнынъ макъамыны сызгъырып башлагъанымны озюм де дуймадым.

ТЕСАДИЮФЕН ОЛДЫ

Расим Булгъаков алты къатлы эвде яшай. Квартирасынынъ пенджерелеринден эки да-
неси метро станциясына ве къафиф авалы
меденнет багъчасына ачыла.

Куньлерден биринде, акъшам устю иш
куню биткен сонъ, Расим Булгъаков элине
ресимли журналны алып, Рожняковскийнынъ,
«Эркек киши кыркъ яшындан сонъ», деген
макъалесини окъуп башлады. Башлады, ам-
ма, маъалесини мундериджесине далгъан
арада, апансыздан къарысынынъ теляшлы
давушы эшитилди:

— Расим, биз сувгъа батып башладыкъ!

— Не?.. Оны да къайдан тюшонип тап-
тынъ?

— Ванна одасына кирсе.

Къарысынынъ кескин теляшлы давушы
онда ич бир тюрлю шек-шубеге ер къалдыр-
мады. О элиндеки журналны шу дакъкъасы
ташлап, ванна одасынынъ къапысы огюнде
пейда олды. Озь козьлеринен корьгенлери
оны шу дередже шашырды ки, биринджи са-
ниелерде айтмагъа биле сёз тапып оламады.
Оданынъ диварларындан, таванындан, ёлакъ-
ёлакъ сув акъмакъта, кошелердеки сылавлар
чатлагъан, мына-мына авдарылып тюше-
джеклер.

Расим юкъарыда яшагъан къомшусына чапып, онынъ къапысыны юмрукълап къакъты. Ниает, къапыда къомшусынынъ башы корюнди. Онынъ:

— Янгъын бармы, не?— деген серт даушы эшитильди.

— Ондан да бетер. Сув ичинде къалдыкъ. Бойле кетсе бутюн эвни сувгъа...

— Менде дегиль, юкъары чыкъ,— деди о ве элиндеки балабан чанакънен коридордаки сувны челекке толдуруп башлады.

О даа юкъары чапып чыкъты ве къапыны итеди. Къапы ачыкъ экен. Расим Булгъаковнынъ козьлери ваппа одасына тикильди. Анда дёртаякълап ерге чёккен адам тизлеринедже сув ичинде эди. Агъызынадже толгъан ваппагъа кранлардан буюк бир тазыйкънен сув акъмакъта эди. Дерсинъ, бронсбойтындан сув фышкырталар.

Бу адам Ашыр Досмамбетов эди. Бизим эвге даа якъынларда кочип кельди. О сув ичинде чёкип отургъан бир алда, эллеринен недир къыдыра ве айны бир сёзни текрарлай эди:

— Алла белясыны берсин, шу кран къаерде экен, къаерде экен...

Не япаджакъсынъ, ичкен ракъысынынъ зорлугъындан козьлерине «тавукъ сокъурлыгъы» тюшкен, ич бир шейни корип оламай.

Расим Булгъаков кранларны бурып, сувны токътатты.

Бу ал энди экинджи тесадюф эди. Биринджи кересинде о папироснен тёшегини ве эв эшьяларыны якъкъан эди.

— Бу аселет япылгъан шей дегиль,— деген эди.— Эписи тесадюфен олды.

ЧУБАРНЫНЪ МАДЖЕРАСЫ

Олган шей

Танъ маалининъ ильки нурлары араннынъ тахталары арасындан ичерн сокъулгъанынен, эки афталыкъ бузавчыкъ Акъбаш козьлерини ачып ашлав башында олатургъан анасына чевирильди. Оны эммеге тамшанды. Лякин анда сыгъырны корьмейип, тааджиПЛЕНДИ ве дымлы бурнуны акъкъайын тахталарына сюрп алды. Бакъса, шу арада къапыдан кимдир кирди. Акъбаш эр кунъ саба онынъ бойнуны сыйпагъан, сыртыны къашыгъан, онъа къокъулы пичен къаптыргъан шорбаджысыны таныды.

Карим ака ичерн киргеннен айретнен агъызыны ачып, козьлерини керип къалды. Я онынъ эр кунъ саба елинлери сютке ташып тургъан учъ яшындаки яш сыгъыры — Чубары къайда кетти?

Акъбаш пчюн анасынынъ бир кереден ёкъ олып кетюви сыр олса да, Карим ака пчюн шу дакъкъасы эр шей ачыкъ-айдынъ олды: онынъ Чубарыны хырсызлагъанлар! Аджеба бу ишни япкъан хынзыр эриф ким экен! Оны мытлакъа тапмакъ ве джезаламакъ керек. Ёкъ, Карим ака оны котеклемез, муакемеге берип, джезасыны чектирип.

Онынъ шу сааттеки бутюн тюшюнджеле-

ри, «Чубарны баласына къайтармакъ, анасы баласынынъ янында, баласы анасынынъ янында олмакъ керек», демектен ибарет эди.

Карим ака бойле фикирге кельген сонъ, шу саат огълуны уянтты ве мерамыны омюрге кечирмеге белсенди.

— Огълум, сен меним таягъыны алып чыкъ!— деди о янына келип токъталгъан огълуна. Чубарны мытлакъа тапмакъ керек!

Оларнынъ экиси эки тарафкъа кеттилер.

Шуны айтмакъ керек ки, Карим ака Шерлок Холмс олмаса да, онынъ Чубары тек базар бетке кетебиледжегини озы дуйгъуларынен билди. Даа да догърусы онынъ эви огюнден кечкен асфальт ёлда тувар туякъларынынъ излери бар эди, эм бу излер онынъ азбарындаки араба къапыдан башланалар.

О хырсыз исе сыгъырпы чокъ чеккелеп юрмез. Базаргъа кирер, эки-учъ къатына уджузгъа сатып, зувмагъа тырышыр.

Бойле тюшонджелернен базаргъа кирген Карим ака эр якъны мукъайтлыкънен козъден кечирди.

Инает, козьлерине къара чекменли киши ве озюнинъ сыгъыры илишти. О киши сыгъырыны халкъ ичиндеи сув будкасы огюне алып кельди. Козълеринен муштери арады. Лякин оны къулакъ аскъан олмады. О базарнынъ экинджи бир тарафына кечейим, деп ынтылгъанда, андаки адамлардан бири сыгъырынъ огюнде токъталып, онынъ манълайындан, бойнузларындан тутып бакъты ве сонъра сорады:

— Къачкъа бересинъ?

Сатыджы Джуминов, Дашманов, Кутюпов ве даа биркъач фамилиялар ташыгъан хыр-

сыз эди. Бир кѣач керелер отурып чыкѣты. Онынъ белли бир яшагъан ери де, чалышкѣан иши де ѣкъ.

— Пек уджузгѣа сатам,— деди о,— адже-ле пара керек, эки юз рублеге беририм!

Бу сѣзлерден муштерининъ сыртында кѣа-рынджалар юрген киби олды. Дашманов исе (онѣа энди бойле дейик) пек ашыкѣа эди. О муштериге малны яры кѣыйметинде бермеге азыр эди. Лякин ойле олып чыкѣты ки, о паранынъ тюсюни биле корип оламады. Онынъ артында кескин бир давуш янѣгѣырады:

— Эх сени хынзырнынъ хынзыры, арам тамакъ эриф! Сен кимнинъ малыны сата-сынъ?

Сатыджы кери чевирильгенинен, аркѣа-сында онынъ якѣасына япышмагѣа тырыш-кѣан ачувлы Карим аканы корѣди ве дерѣал элиндеки йипни чезеджек, ондан кѣачаджакъ олды. Лякин башкѣа тюрлю чаресн кѣалма-гѣанындан, сув будкасына сокѣулды. Йипни тартылгѣан Чубар да бойнузларынен будка-нынъ фанерине урунды. Будка бир кѣач кере огге-арткѣа саллангѣан арада, бутюн боюннен ерге авдарылды.

Орталыкѣта кѣалабалыкъ чыкѣты. Адам-лардан базы бирлерн сув сатыджысыны кѣуртармакѣнен огѣрашкѣан арада, Карим ака Чубарны будканынъ тюбюнден бошатма-гѣа тырышты. Чубар исе тахтагѣа сокѣул-гѣан бойнузларыны керн чыкѣармакъ ичюн джан аляметинен чекишмекте эди.

— Аферин айвангѣа,— деди кимдир,— фа-нераны чиль-парча этеятыр!

Сув сатыджы кѣадын теляшнен багѣыр-макѣта эди:

— Эр шей гъайып олды! Сув шырасы тѣ-
кюльдѣ, стаканлар сынды...

— Миллиционер келе, милиционер келе!—
деп къычырды кимдир.

Адамлар милиция хадимине имдат истер
киби бакътылар.

— Гражданлар, кимде чакъы бар?— деп
сорады о.

— Менде бар!— деп джевапланды Карим
ака ве кемик саплы чакъысыны онъа узатты.

Милиционер яваштан сыгъырнынъ янына
кельди, онынъ бойнундаки йипни эмин-эркин
кесип, башыны фанера ичинден чыкъармагъа
ярдым этти.

— Бакъ сен онъа, чаресини насыл кѣ-
лайлыкъпен тапты,— деди сув сатыджы къа-
дын.

— Энди хырсызнынъ чаресини де тапар...

Карим ака милиционернинъ янына барды:

— Милиционер аркъадаш, бунда къабаат
ѣкъ, оны мында хырсызлап кетирдилер.

— Бу сыгъыр сизинъ малынъызмы?

— Менимки. Оны мында сатаджакъ ол-
дылар.

— Ким сатаджакъ олды?

— Яш бир эриф. Йипнинъ уджу онынъ
элинде сарувлыдыр. Мына бу йипни тарты-
нъыз, хырсызнынъ озю де чыкъар.

Бир къач адам йипке япыштылар. Даа
деми Чубарнынъ башы олгъан тешикте баш-
та бир кѣол, сонъ чыбалыкъ сачлы баш ко-
рюнди. Бу хырсызнынъ озю эди.

Шундан сонъ хырсыз даа якъынларда
къайтып кельген ерге йиберильди.

Чубар исе шимди кене баласынынъ —
Акъбашнынъ янындадыр.

УЧЬ ДОСТ ВЕ «АКЪБАШ» КУЧЕЛЕК

Эмишнен Демиш ве оларнынъ якъын досту Чийемиш къомшу эвлерде яшайлар. Эвлери чешит олса да, яры даире шекилинде янынаша къурулып, шу даиренинъ ортасында, купеш шавлелери туюнде, шахсий машина шорбаджыларынынъ сыра-сыра тизилген челик гаражлары тура. Учъ эвиннъ алкъасы пчинде балалар ойнагъан къумлы мейдан да, салынджакъ да, тырмашмакъ ичюн мердивен де бар. Лякин шу азбарнынъ козьге чарпкъан энъ гузель ери гастроним туюканыдыр. Догузрусыны айткъанда, икјемизнинъ къараманлары Эмишнен Демишнин ве Чийемишнин достлаштыргъан да шу туюк олды. Маллемизде олар акъкъында «джан достлар», «оларны бири-биринден сув да айырмаз», дейлер.

Туюкан огюнде башта Эмиш пейда ола. Туюкангъа козь ташлап, чечекликлер этрафында бир къач кере айлангъан арада, къайдандыр, бильмесм, Демиш, ондан сонъ Чийемиш келип чыкъа. Чокъ вакъытлар корюшмеген адамлар киби бири-биринен сыджакълыкънен селямлашалар ве шу саат беш капикни авагъа фырлаталар: кимге туюссе, демек туюкангъа о кирип чыкъаджакъ. Гастронимнынъ айдын залларында исе эр шей сы-

расынен тизилип кьойылгъан. Джаныш не истей? Лякин бизим къараманлар «сют махсулатлары», «кондитер маллары», «себзе-мейва» сыралары огюнден первасызлыкънен кечип кетелер. Олар гастрономнынъ энъ чет кошесиндеки «шарап-ракъы» болюгине ашыкъалар. «Турасы тюшкен» Эмиш яхут Демиш, я да Чийемиш бир къач дакъкъа ичинде тюкянгъа кирип чыкъа, оны сабырсызлыкънен беклеген достларынынъ янына къайтып келе. «Къаде» тапмакъ зор шей дегиль, чюнки шу ерде газлаштырылгъан сув автоматы бар.

Бугунъ Эмиш тюкянынъ огюне эркестен эвель кельди, о якъ, бу якъ айлангъан арада, башта Демиш, ондан сонъ Чийемиш келип къалдылар. Эмиш адети узре, джебинден бакъыр беш капик чыкъарып, оны пармакълары арасында бир къач кере айландыргъан сонъ, авагъа фырлатаджакъта Демиш онынъ къолуна япышты:

— Ашыкъма, достум,— деди.— менде, эвде, бир ерчикте кысылып къалгъан бир шишечик бар. Къадыным оны бир шейлер япмагъа азырлана эди, мен исе дуйдурмадан оны джебиме тыкътым.

Бу сөзлерни айтаракъ, о джебинден ярым литрлик шишени тартып чыкъарды. Шишегедикъкъатнен бакъкъан Эмиш.:

— Ракъыгъа ошамай, онынъ ичиндеки не экен?— деди тааджиппен.

— Шараптыр даа,— деди Чийемиш, устюне зеэрлидир, деп язылгъан хачлангъан учъ кемик ресми япылгъан шишеге бакъып:

— Огъа да бепъземей.

— Бенъземесе бенъземесин, эпси бир ич-ильген шей дегильми?

— Я ичкен сонъ о бир дюнъягъа...—Эмиш козьлерини тегереклетти.

— Эр алда, ач, оны, тешкерип бакъайыкъ, деди Чийемиш ве шишени бурнуна кет-рип къокълады...— Спирт къокъуй, телюке-сиз олса керек.

— Телюкелн шей олса оны сатар эдилер-ми?— деди бираз юрекленген Демиш.

— Эльбет, эльбет, устюндеки язысыны янълыш язгъандырлар...— деди Эмиш.

— Ёкъ, янълыш олмаса керек. Учъ кемик-ни коресинъизми?

Учъ дост кене рухтан тюштилер.

Бу арада Эмишнинъ козьлерине тюкян огюндеки «Акъбаш» адлы копечик илишти.

— Башыма янъы бир фикир кельди, бу сувнынъ не экенини сынап бакъмакъ керек— деди, джебиндеки «закуска»лыкъ колбаса-дан ве отъмектен бир парчачыкъ къопарып, оны шишедеки «сувиен» сылатты. Сонъ копё-чикнинъ огюне барып, «аша, Акъбашчыгъым», деди ялварыджы сеснен. Копек огюндеки «сыйны» къокълады, ютып йиберди.

Кенардаки достлар «сынавы» дикъкъат-нен козетмекте эдилер.

«Акъбаш» колбасаны юткъан сонъ, къай-дадыр, чапып кетти.

— Коръдюнъизми, телюкелн дегиль экен! — деди Эмиш.— Къана, тёк бир дане. Сагъ-лыкъкъа!— деп, стаканны тюпледн.

Демишнен Чийемиш де ичтилер. Шишени чечекликлер этрафындаки чалылар арасына ташладылар. Ташладылар амма, шу арада сызгырув давушы эшитилип, оларнынъ

нында багъчеван Мухтар къарт пейда олы. О, гурь къашларыны къатмерлештирип остларынынъ устюне юрди:

— Къана, ташлагъан шишенъизни деръал лынъыз! Сиз не, бу чечеклерни чёплюк обаны беллединъизми?

Эмиш истер-истемез скемледен котерилип, чечекликке догъру адымлады. Адымлады ам-а... бакъса не корьсин, шише ташлангъан палылар тюбюнде «Акъбаш» ята. Заваллы дйван аякъларынен бетини ортип, зорнен нефес аларакъ созылып ята.

— Тур, тур еринъден!— деп, Эмиш аягъынен оны тепсе де, копек кыбырдаймакъ меджалында дегиль эди.

Эмишнинъ сыртында къарынджалар чапышкъан киби олды, манълайы терледн, дудагъы салынып къалды ве лакъырды этмек къабилиетини джойды. Шу дакъкъасы достларынынъ янына къайтып кельди.

— Анда... «Акъбаш» козьлерини юмгъан... — деди о эшитилр-эшитильмез бир дауушнен.

— Сен не, шакъа этесинъми?

— Ойле шей ола билъмез...

Олар учю де, санарсынъ миналы ерден кечкен адамлар киби, Эмиш косътерген ерге догъру яваш-яваш адымладыр. «Акъбаш» янында башларыны эгип, омузлары устюне таш олып тюшкеп бахтсызлыкъ акъкъында тюшюндилер. Чийемиш къалпагъыны чыкъарып, оны не япмасыны билъмеген адам киби, буюк авучлары ичинде томарлады. Эмиш сёнген сигарыны бир даа якъын оламады: чертильген серник къалтырагъан элинден тюшип кетти. Демиш исе бир шейлер тюшю-

нип тапмакъ ичюн де энъсесине, де манълайына япышып, артына-огюне уфакъ адымларнен юрмекте эди.

— Окълав юткъан адам киби къатып къалмакътан файда ёкъ,— деди о ннает,— бир шейлер тюшюнип тапмакъ керек.

— Амин демектен башкъа шей къалмады,— деди Чийемиш къолларыны къурсагъы устюне хачлап.

— Сен шакъа-хоратаны ташла, биз Акъ-башнынъ артында кетмеге азыр дегильмиз,— деди Эмиш сертейип.— Мытлакъа бир шейлер тюшюнип тапмакъ керек!

— Таптым!— деди бир кереден Демиш.— Медицина сагълыкъ бекчисидир. Деръал аджеле ярдымгъа телефон этейик!

Арадан бир къач дакъкъа кечер-кечмез достларнынъ учю де телефон будкасына сокъулдылар.

— Сиз мындан чыкъынъыз, мен бир озюм телефон этерим!— деди Эмиш къатий даушпен.

Аджеле ярдым станциясы якъын ерде экен. Чокъкъа бармадан яйгъара къопарып, тёпесиндеки «мигалка»сыны парыллатып, апакъ машина келип токъталды. Машинадан тюшкен эким сабырсызлыкънен бизим къараманларгъа балабан козьлюги устюнден бакъты. Оларнынъ учюни де машинагъа юклеп, айны шу сес-шаматанен дёрт къатлы биная догъру кеттилер. Ёллардаки бутюн машиналар онъа ёл бердилер.

Эким «хасталар»гъа бир къач суаль берген сонъ, элиндеки къалын журналны тасырдынен стол устюне ташлады ве «достлар»гъа козь ташламадан, джиддийликнен айтты:

— Меселе белли. Ишни сизинъ къурсакъ-
тарышъызны ювмакътан башламакъ керек.

Эким стол башындан турып, басыкъ да-
вушнен эмир берди:

— Ирина Фёдоровна, ишке башланъыз!

— Хасталар, аркъадашлар риджа этем,—
пешимден келинъыз,— деди медицина эмши-
реси итираз этильмез бир давушнен ве кори-
дордаки ачыкъ къапыны косътерди. Бирин-
джи къапыдан сонъ, олар, табанындан тава-
нынадже кафель парылдагъан, янаша одагъа
барып кирдилер.

— Хаста аркъадашлар, риджа этем, мына
бу оглюклерин багъланъыз. Энди скемлечик-
лерге отурынъыз. Қъопкъаларны коресинъиз-
ми? Бирер къопкъа сувны сонъунадже ичмек
керек.

«Қъараманларымыздан» базы бири онъа
итираз этеджек олсалар да, эмшире
оларнынъ айткъанларына къулакъ биле
асмады.

Лячаре «тедавийленмек» ашкъына къоп-
къаларны агъызларына кетирмек керек олды.

О одадан Ирина Фёдоровнанынъ эмир да-
вушлары эп эшитилди:

— Сонъунадже, сонъунадже ичинъ! Қъоп-
къаларны тюплентиз!..

Бу эмирлер текрарландыкъча, къапы ар-
тындан охшунувлар, юрек быландырыджы
бир сой давушлар эшитильмекте эди. Дивар-
лары кафель ортюли оданынъ къапысы эки-
эки бучукъ сааттен сонъ ачылды. «Тедавийле-
нов» процесси битсе керек. Андан Эмишнен
Демиш ве Чийемиш къаз сюрюси киби татий-
татий чыкъып, араба къапыгъа догъурулды-
лар. Эмиш недир хатырлагъан киби, бирден

токъталып, керн, клиниканынъ къапысына
къайтып кирди.

— Ирина Фёдоровна, мен бугунъ ишке
бармадым, бир къагъытчыкъ берсенъиз яхшы
олур эди,— деди о эмширге.

— Ичкиден зеэрленген адамгъа бир къа-
гъытчыкъ бермеймиз,— деди эмшире ве къа-
пыны къапатты.

Эмишнен Демиш ве Чийемиш гастронм-
нынъ огюнден кечейткъанда кене «Акъбаш»
ны корьдюлер. О аля даа созылып ятмакъта
эди. Достларнынъ юреклерин бузлагъан киби
олды учю де черелерини терс чевирдилер.
Тез-тез кечип кетмеге тырыштылар.

КУНЬЛЕРНИНЪ БИРИНДЕ

Куньлернинъ биринде Расим Бормамбетович шеэрге чыкъты. Эм юре, эм де баарьнинъ тазе авасыны ютып, кокюс къабарта. Кокюси демирджининъ корюги киби энип котериле.

Бойледже, азмы юрди, чокъмы юрди шеэрнинъ четинше келип чыкъкъаныны дуймады. Шеэрнинъ четинден исе чытырман орманлыкъ башлай. О чокъ тюшюнип турмадан, кестирме ёлнен орманнынъ ичине кирди. Анда къаранлыкъ олса да, о эп огге догъру адымлады. Бир даа бакъса не корьсин къаршысында чатма чубукълардан ясалгъан уфачыкъ бир эв тура. Озю де таш устюнде дегиль, эки да не инджечик тавукъ аякълары устюнде салланып, мына-мына йыкъылайым, деп тура. Дерсинъ, масаллардаки эв.

Расим Бормамбетович тарс токъталып, омюринде даа биринджи кере корьген бу эвге таджипленип бакъты. Бу арада эв бирден шатырдады-гудюрдеди ве озь кочери этрафында айланып, онъа терс чевирди. Шу дакъкъасы онынъ ичинден ап-акъ сачлы, долма бурунлы бир джады чыкъты да, къымылгъан оппа козьлерини онъа тикип къалды. Тыпкъы масаллардаки джады.

Энди не олур экен! Джады этне этип, бу балабан Расим Бормамбетовични уфачыкъ бир сычангъа чевирмезми?

— Эй, джады къартанай, сен не ичюн бутюн писанлар киби шеэрде дегилъ, бу кийик орманда яшайсынъ?— деп башлады Расим Бормамбетович.— Санъа эв тапылмадымы?

Джады ачувланды гъалиба, козьлери тап манълайына атылып чыкътылар. Элиндеки азбар сипирткисини салмакълап, оны Расим Бормамбетовичниъ сыртына эндирди.

— Ой-ой!.. деп багъырды о ве... юкъусындан абдырап уянды.

Лякинн тѣшегинден турмады. Къайтадан юкъламагъа тырышты. Лякин аркъасы пек яман агъыра эди. Я онынъ корьгени тюш эди де! Худжур шей! Тюшю кечсе де, сипирткининъ агърысы кечмеді...

О элини яваштан чаршаф астына сокъып, белине узатты. Анда элине сувукъ ве къаскъатты бир шей расткельди. Оны козьлерине кетирип бакъса... элиндеки бем-безд ве сюпсюври шей тѣшек саялагъан ине эди. Къарысы бу кунълерде тѣшек-ястыкъ ювып-къакъмакъта эди. Тике амма, онъа бойле хайырсыз тюшлер косътерген ине мында не япа?..

БЕШИНДЖИ ТИШ

Къач куньден берли тишим агъыра эди. Чалышкъан еримден рухсет алып, экимге кеттим.

Анда певбет чокъ буюк дегиль эди. Энди меним певбетим кельди дегенде, таягъына сюйкенип хош черели бир къартый кельди ве менден сорады:

— Йигит, айтчы, бугунь тиш экимн къабул этеми?

— Эльбет, къабул эте.

— Сиз сонъкимн?

— Артымда башкъа адам ёкъ, сонъкимн олсам керек.

— Айса, сизден сонъкимн мен олурым.

— Ёкъ, къартыйим, риджа этем, сиз певбетсиз киринъиз, мен аз бучукъ даа беклерим.

Лякин къартый бир кереден разы ола къоймады, ашыкъмагъаныны огъуллеры ве келлилерн иште, торунлары нсе балалар багъчасында олгъаныны айтып, акъшамгъа-дже барып-келеджек ери олмагъаныны билъдирди. Мен де дегенимден къайтмадым ве инает, оны къандырдым. Мен къапыны хошнутлыкънен ачып, битайны анда кирсеттим.

— Мен чокъ эгленем, шимди керн чыкъарым,— деди битай.

— Яхшы, къартыйым, анда кереги къадар отурынъыз,— дедим мен ве ич бир ерге ашыкъмагъанымны билдиререк, саатиме бакъып.

Элимдеки газетаны ачып, таныш авторымнынъ макъалесини окъумагъа далдым. Лякин оны сонъунадже окъуп етиштирмедим: кабинеттен кескин бир давуш эшитилди. Тишининъ чыкъарылгъанына шек-шубе къалмады.

Арадан йнгирми дакъкъа даа кечти. Кабинетнинъ къапысы ачылып, андан таныш къартыйым чыкты. Онынъ артындан эким пейда олды. О алтын костекли саатиме бакъып, ич кимсеге адресленмеген къыскъа нбаресини айтып ташлады: «Мен уйле тенефюсине кетем».

Мен текрар мында пейда олмамакъ ичюн, оны беклеп турмакъ къарарына кельдим.

— Яныкъланманъыз яш адам, сизге олгъаны-оладжагъы бир саат даа беклемек керек,— деди къартый.

— Я сизинъ ишинъыз насыл олды. Занэтсем, тишинъизни чыкъардылар гъалиба Пек агъырдымы?

Битай насылдыр бир сырнынъ устюни ачар киби, яваштан сёйленди:

— Огъулчыгъым, шимдики экимлер тишини агърысыз чыкъаралар. Чыкъармаздан эвель укол япалар, бундан сонъ ич бир агъры дуймайсынъ.

— Лякин мен сизинъ къычыргъанынъызны эшиттим.

— Ёкъ, джаным, тишимни чыкъармады.

Агъызымда олгъаны-оладжагъы учъ тишим къалды. Лякин, бунъа бакъмадан, экимге кене тишлеримни косътерем. Профилактика ичюн. Кабинеттен сесимни эшиткенинъиз де догъру. Мен он еди яшында экенимде биринджи кере тишимни чыкъарткъанда насыл багъыргъанымны экимге багъырып косътердим. Бильсенъ керек. Биринджи Пётр де тишлеринен чекише эди. Керчек, оларны эсас чыкъарув ёлунен шифалай эди. Кунълерден биринде огълунынъ тиши агъыргъан. Падиша Пётр оны кендине чагъырып, элине тарткъычны алгъанынен, бала шу саат къачып кеткен. Баланы тапып, онъа кетиргенлеринен, огълуна джиддийликнен бакъып, бир тиши ерине экинни тартып чыкъара.

— Бабай, не ичюн бойле яптынъ?— деп сорай бала.

— Агъырмагъан биринджи тишини сёз тутмагъанынъ ичюн, экинджи тишини хасталыгъы ичюн, чыкъардым,— деген о.

— Коресинъми огълум, эвеллери тишлерини тербневий макъсад ичюн де тедавийлей экенлер. Сизге огъурлыкъ тилейим, огълум,— деди битай ве коридордан чыкъып кетти.

Аджайип, къартый экен, деп тюшюндим мен ве козьлериме кене газетаны котердим.

Ннает, эким къайтып кельди.

— Йигит, шикъетинъиз педе?

— Тишим раатсызлай.

— Чокътапмы?

— Баягъы вакъыт олды.

— Къачаңдан берли?

— Агъырып башлагъанына энди бир афта олды.

— Креслогъа отурынъыз, агъызынъызны ачынъыз. Сизин юкъарыдагъ бешинджи тиш раатсызласа керек. 16-нджы кабинетке киринъыз де, тиш суретинен мапъа къайтып келинъыз.

Экимнинъ 16-нджы дегени рентген кабинети экен. Рентгенджи отуз яшларында бир къадын эди. О озюне бенъзер бир гузель къадыннен лакъырды этмекте эди. Рентгеннинъ айткъанына коре о тюневин локъата тюшюрп, эки даге етминшер кумюшлик биллюр табакъ алгъан. Шунинъ ичюн пек къуванмакъта эди. О достунен лакъырды эте-ете къагытны бакып чыкъкъан сонъ, мени яры къаранлыкъ бир одагъа кирсетип, диваргъа янтайгъан бир аппараткъа якъын кетирди. О лейскке бенъзер бир шей эди. «Мына шимди бешинджи тишинъизининъ суретини пленкагъа чыкъарып алырмыз», деди о ве элиме чокъ къатлы ялпакъ тахтаны туттуруп, джакъыма сыкъып тутмамны буюрды. Шу дакъкъасы янымдан чекилип кетти. Оданынъ къаранлыгъындагъ онынъ янъгъыравукъ давушы эшитильди.

— Дикъкъат, биллюр! — хакъылдап кулди. — Къыбырдаманъыз...

Арадан бир дакъкъа кечмеден, элиме буюк бир пленка туттурды.

Мен онъа тешеккюримни бильдирип, кабинеттен чыкътым, бойле бир пленкада тек бир «бешинджи тишинъ» дегиль, ченъгемдедек и бутюн тишлерининъ суретини чыкъармакъ мумкюн эди, деп тюшюндим. Экимни исе тек «бешинджи тиш» меракъландыра экен. Лякин даа къурып етнштирмеген плен-

каны бир къач кере чевирлип бакъкъан арада, онынъ чырайы тюрленди.

— Мында о корюнмей,—деди эким.

— Не корюнмей?—деп абдырадым мен.

— Бешинджи тиш.

— Бойле олмасы телюкслимми?

— Ёкъ. Суретте бешинджисинден башкъа бутюн тишлеринъиз бар. Бизге исе бешинджиси керек.

Не чаре, мен кене о кабинетке кирдим. Арасы он-он беш дакъкъа кечмеден, мен кене ойле дым бир пленканы алып кельдим. Чепъгемдеки сызлавы исе этерек, «бешинджи тишим» вакъыт-вакъыт саллангъан ве даа зияде агъыргъан киби олды.

Эким пленканы элине аларакъ, оны пенджереге кетирди ве дикъкъатнен бакъты. Сонъ, манъа чевирлип, джиддийликнен:

— Агъызынъызны ачынъ,—деди де, тишлеримни дакъкъатнен бакъып чыкъты.—Меселе шунда ки, бешинджи тишинъиз бу суретте де ёкъ, лякин тиш бар.

Мен рентгенджи энди ачувланыр белледим. Кене яры къаранлыкъ одагъа барып кирдим. Лейлекке ошагъан аппараткъа «денгаль» аппараты дегенлерини энди огренген эдим.

Не исе, учюнджи сурет онъайтлы олып чыкъты, эким башкъа тишлер арасындан белялы бешинджи тишни де тапты. Тапты амма, бойле олмасы мени бормашинанынъ бездиринджи гъыджырдысындан къуртармады. Эким учюнджи суретни джиддийликнен бакъып чыкъкъан сонъ, тишинъизни тедавийлемек керек, диагнозы белли, энди тедавий-

лемек мумкюн. Мында кятнавы яры сабадан башларсынъыз, деди.

Мен скемлеге янышып кьалгъан адам киби еримден кыбырдап оламадым. Эллерины ювып, кетмеге азырлангъан эким манъа тааджип толу козыленинен бакъты:— Сизге не олды?

Мен агъызымны ачып оламадым.

Экимлерини агъызымдаки бешинджи тишини тапмалары ичюн мен бугунъ яры куюмни гъайып эттим. Я отуз эки тишини тедавийлемек ичюн манъа не къадар вакъыт керек оладжакъ? Мен шу акъта тюшюнмекте эдим.

ЗАРУР АДАМ

Идареде меджлис топланды. Кунь тертибинде идаренинъ алты айлыкъ планыны озъ вакътында эда этюв меселелери тура эди. Экинджи къаттаки бу залгъа къадын-къызлар ве бир къач эркек топланды.

Уйкен эсапчы Байрам-Али Эсатович янындаки баш бухгалтер муавинине хытап этерек, ондан сорады:

— Антон Павлович, бизим сакът дуйгъулы Назлы-дживанымыз къайда къалды, ёкъса...— деп козьлерини юмып ачты.

— Ёкъ, ёкъ, сиз не айтасынъыз шу? Эльбет, сагъ-селяметтир. Оны башкъа идареге авуштырдылар, шимди бизде ишлемей.

— Языкъ, чокъ языкъ. О пек яхшы хадим...

— Не ичюн языкъсындынъыз? Оны бир баш даа котердилер, демек осьти, сиз исе языкъсынасынъыз.

— Мен эминим Назлы-дживан анда да озюни косътерир, кунешкедже осер. Бу хабаринъ менн пек къувандырды.

— Байрам-Али Эсатович, мен сизни анълап оламайым. Даа шимди «языкъ, языкъ», дединъиз, энди къуванчынъызны билъдирсинъиз. Бунынъ себеби неде я?

— Анълап оламадынъызмы?

— Эльбет бир шей анъламадым.

— Мен Назлы-дживаннынъ котерильгенине къувандым. Лякин мен шунъа языкъсынам ки, кямиль лакъырдысынен эркесин «хошнут» эткен бу къарычыкъ эндиен сонъ меджлислерде бизнен берабер отурмайджакъ.

— Янъы ерде иши ве ташыгъан месулетти мындакинден эскик олмаса керек.

— Ойле амма бизде ишлегенде меним янымда отура эди. Озюмъ билесинъ, менде шойле бир заифлыкъ бар: меджлислерде юкъусырайым, я да юкъугъа далып, хурулдап башлайым. Бекчиликте тургъан Назлы-дживан къадын исе, козь къапакъларым агъырлашкъаныны эслегенинен мени енгилден омузынен къакъыштыра, я да назик пармакъларынен элимни сыйпай эди. Меджлислерден биринде докладчынынъ сёзлерине о къадар далгъаным ки, юкъугъа кеткенимни дуймай къалдым. Назлы-дживан къулагъыма эгилип, «геджелер хайыр», деген. Мен исе юкъу серсемлигинен элимни кокиюсине къойып, юксек давушнен, «сагъ олунъыз», дегеним. Буны башта меджлис ренси корьген.

— Байрам Али Эсатович, мен докладны не вакъыт битиреджегимни озюм билем. Эгер сиз меним айткъанларымны бегенмесеңиз чыкъ да кетинъиз,— деп багъырды.

— Директор огюнде бойле алгъа къалмакъ не экенини тасавур этесинъизми? Мен исе бу фаджиалы вазияттен къуртулмакъ акъкъында тюшюнмек дегиль, козьлеримни биле ачып оламайым. Мени бу агъыр вазияттен кене Назлы-дживан къуртарды.

— Ёкъ, ёкъ,— директор аркъадаш, о си-

зинъ теклифлериниъзинъ лек бегенди, сизинъ
пек дикъкъатнен динълегени ичюн башкъа-
ларына кедер этеджегини биле унутты,— де-
ди назлы ве татлы сесчигинен.

Директорымыз къуванчен йылмайды.
Мен буны яхшы эследим. Чюнки мен энди ях-
шы уянгъан эдим, сонъ, достум, озюнъ айт,
бойле зарур адамнынъ кеткенине насыл олур
да языкъсырмазсынъ?

АВДЖЫЛАР

Биз онынънен ишчилер ашханесинде ко-
рюштик. О далгъын-тюшюнджели вазнеттеэди.
Скемлесининъ аркъасына таянып, аякълары-
ны узатып отурмакъта эди. Бир элинен манъ-
лайына япышкъап, экинджиинен стакандаки
чайны къарыштыра эди. Кашыкъны ойле
бир чевикликнен чевире эди ки, онынъ уджу
ич бир кере джамгъа тиймедн. Бундан сонъ
къашыкъны чыкъарып, ягъбез устуне къой-
ды ве стакандаки чайгъа бакъып къалды.
Сонъ, бир къач ютум ичкен арада, мени коръ-
дн ве эль котерип селямлашты. Мен де ойле
яптым ве тепсидеки стаканны алып, онынъ
столу башына кечип отурдым.

— Селям достум!

— Сагъ ол. Ашыкъмасанъ, кеч отур.

Къайгъылы корюнесинъ не олды я?

— Ёкъ кедерли дегилм, лякин мени ол-
майджакъ бир тюшюндже чекиштире.

— Аджеба, о да насыл тюшюндже экен?

Стакандаки чайны тюпледн:— Манъа,
профсоюзнынъ ярдымынен, Чырчыкъ озени
янында бостанлыкъ бир парча ер айыргъап
эдилер. Анда озюме бир дача къурдым. Эр
бир джумаэртеси ве базар купълерн къорап-
тамнен берабер анда гъайып олам. Баштала-

ры эпимизге иш етсе де, сонъундан не олды-
не олмады, бизим Хатидже эв къушы пейда
этмек истеди, манъа папий алмамны зорлады.
Андаки ерлер пек яхшы, сув да чокъ. Папий
бакъмакъ ичюн чокъ масраф керекмей. Не
де олса, бир сюрю папий сатын алдыкъ. Бир
керенден эки проблема чезилди: бизде энди
эт де, йымырта да бар эди. Я олардан алын-
гъан пуфны айтмайсынъмы? Лякин папийлер-
нинъ де, меним де ишим уймады.

— Не ичюн уймады?

— Огъурсызлыкъ олды. Кунълерден би-
ринде бизге огъуллаарынен берабер эки дос-
тум кельди. Дженк ёлларыны биз берабер
кечкен эдик. Озюнъ билесинъ, бойле растке-
лишке къуванып, бир къач къаде тюпледик.
Къыскадан айткъанда, баягъы кейфлендик.
Къадыным Хатидже къулагъыма фысылда-
ды:— Олды энди,— деди.

Мен исе софра башындан турмакъ исте-
дим.

Гонъюльден джошкъан мусафирим шу
арада мени авджылыккъа давет этти. О ав-
джылар ве балыкъчылар джемнетининъ аза-
сы экен. «Жигули» машинасынынъ кабин-
сындан эки ав тюфеги чыкъарып:

— Мен мында келейткъанда авджылыкъ
ичюн яхшы ерлер сечтим. Мындаки къушлар
къоркъакъ дегиллер. Анавы къамышлыкълар
ичинде авланмамакъ гуна олур. Озюнъ биле-
синъ, авланмагъан авджы безгинликтен оле
билир. Булар Тула тюфеклеридир, козьлемей
атсанъ да, нишангъа барып тие,— деп тю-
фегининъ къундагъыны сыйпады.

Э, не япмалы, авгъа чыкъмакъ къарарына
кельдим. Дженк аркъадашымнынъ джаныны

агъыртмакъ олмаз. 1945 сенесинден берли бурнума барот къокъусы тиймегеннин айтмагъа утандым.

Биз онынъ «Жигули»сине минип, къамыш сазлыкъларына тараф кеттик. Анда псе, ялыдан къум ёлунен джаяв юрдик. Бакъсам, аркъадашым авджы чантасындан сызгыравугъыны чыкъарды. Тыпкъы папийлер киби гъыргъылдап сызгыра. Арадан бир дакъкъа биле кечмеден, онынъ сызгырувына папийлерининъ гъыргъылдысы джевапланды. Аркъадашым чокъ тюшонип турмадан эки дане резина папийни чыкъарып, оларны тыйнакъкъа ташлады ве манъа ятмамны эмир этти. Озю де ойле япты.

Беклеймиз. Арадан чокъ кечмеден къамышлар арасындан бир сюрю папий ялдап чыкъты. Биз артыкъ беклеп турмадыкъ, оларнынъ эпсинин атып, тыйнакъ ичинде сердик. Аркъадашым авджылыкъ чызмаларынен сувгъа сокъулды, бутюн папийлерни богъазларындан йипнен багълап, оларны ялыгъа алып чыкъты.

Биз пек къувандыкъ, авымыз яхшы олып чыкъкъаны ичюн бирер къаде патлатып, эвге къайттыкъ. Ёл бою авджылыкъ лятифелерин хатырлап, кулюштик.

Биз къушларны кетирип азбар ортасына быракътыкъ:

— Хатидже, бизге бу огъурлы авджылыкъны хайырла. Къавурылгъан ве пиширилъген папий эти энди бир афтагъа етер, тюкянгъа бармагъа аджет къалмаз!— дедик.

Ёргъунлыкътан ве аз-бучукъ ичмектен шенъ-шад олгъан къадыным бизлерге бакъ-

ты, сонъ ерде яткъан папийлерден бирини элине алгъанынен эйкель киби къатып къалды.

— Хатидже санъа не олды, юречигинъ ярамадымы ёкъса?— дедим мен шашмалап. Оны пидже бельчигинден туттым.

Хатидже озюне кельген киби олды, башыны терсине саллады, сонъ кулюмсиреди.

— Яхшы, мергин авджылар, кетирген авышъызны шимди къавурырым, оларны озъ папийлеринъ киби ашарсынъ,— деди.

Бу кересинде энди мен къатып къалдым, чюнки ерде, козьлери юмукъ яткъан папийлер озъ элимнен сатып алгъан ве бакъкъан папийчиклер эдилер.

ХАРИТОН

Эмине Исмаиловна Қъардашнынъ пенсия-
гъа чыкъкъанына эки йыл олды. О отуз эки
йыл район диспансеринде тери хасталыкъла-
ры экими оларакъ адамларнынъ хызметинде
булунды. Эм шу йыллар девамында иши бо-
юнджа бир тюрлю тенби алмады, демек
мумкюн. Урьмет тахтасында булунгъан ва-
къытлары да олды.

Эки пенджереси, сабадан акъшамгъадже
транспорт ве адамларнен толу олгъан, кениш
ёлгъа ачылгъан иш одасыны пек севе эди.
Ёкъ, ондан да зияде одасынынъ къапысы
огюнде адамлар топланып, оны беклеп тур-
гъанларыны бегене эди.

Исмаиловна саба ишке аселет кечке къа-
лып келе тургъан. Бойле вакъытларда невбет-
теки адамлар оны корьгенлеринен эписи бир-
ден ерлеринден туралар, экимнен итааткяр-
лыкънен селямлашалар. Исмаиловна бойле
шейлерни пек севе эди.

О янъгъыз къадын. Шунунъ ичюн коллек-
тив квартираны биринджи невбетте онъа бер-
ди. Квартирасы толадан ясалгъан буюк би-
нанынъ биринджи къатында. Земане эшьяла-
рынен допатылгъан.

Исмаиловна бу буюк бинада къомшулары-
нен не пек якъын муамеледе булунды ве не
де оларнен къавгъа-дава этти. Қъыскъасы,
кимсенен барды-кельдиски олмады. Қъомшу-
лары тарафындан берильген «эвден чыкъмаз»
лагъабы онъа пек яраша эди. Азбардаки
скемлсе де къомшулары оны пек сийрек ко-
ре тургъанлар. Башкъа пенсионерлернен бе-
рабер анда пейда олгъан такъдирде чокъ
отурып оламаз эди. Зар-зорнен бираз ла-
къырды этип, янъылыкъларны эшиткен сонъ,
деръал турып кете тургъан. Кетмек ичюн
мана чокъ тапыла эди. Чамашыр ювмакъ,
эвни джыйыштырмакъ, телевизор эшитти-
рювлерини бакъмакъ деген киби. Бойледже,
аллашынъ екъане къулу киби, бутюн вакъыт
бир озю яшады. Якъынларда исе къомшулар
Эмине Исмаиловнагъа мусафирлер келип
башлагъаныны дуйдулар. Эм олар эсасен
куньдюзлери гизли-пуслы келе эдилер. Онынъ
мусафирлери гизли келип, ойле де къайтма-
гъа тырышкъанлары ичюн къомшулары онъа
къулакъ асмадылар.

Куньлернинъ биринде, азбарда отургъан-
да:— Бугунъ къапынъызны орта яшларда бир
эркек къакъты, эвде ёкъ эдинъиз,— деди бир
къомшусы.

— Олар меним сабыкъ иш аркъадашла-
рым, меним хатиримни сорамагъа келелер,—
деди Эмине Исмаиловна.

Эгер Эмине Исмаиловнанынъ башына.
«эвде тедавийлев ишинен огърашмакъ керек»
деген фикир кельмеген олса, бельки де о
омюрлик кимсеге кедер этмей яшар эди. Ля-
кин о бу гъаени зияде бегенди ве онъа юнге
илишкен деве тикени киби япышты. Озюннинъ

эвельки ишнен эсаслы суретте огърашмакъ ичюн джиддий азырланды. Бунынъ ичюн чокъ масраф керек олмады, ондан къат-къат келир келеджегине о эмин эди. Эгер бирев ондан, «сиз не ичюн эвде хасталарны дева-лав къарарына кельдинъиз», деп сораса, о деръал, «зенаатымны севгенимдеи», яхут «янгъызылыкъ беясындан къуртулмакъ ичюн...» Умумен бунъа бенъзер бир шейлер айтыр. Шимди о бу акъта тюшюнмей. Чапып-чапкъалап эски танышларыны, керекли пляджларны тапмакъ, муштериленни эвине джелъп этмек ишине урунды. Муштерилен аз, лякин, эр алда барлар. Олар Къардашнынъ эвине, онынъ косьтерген къанун-къаиделери эсасында арекет эткени алда къатнайлар. Сабадан эркеклер, уйледеи сонъ исе къадырлар келелер. Олар Эмине Исмаиловна Къардашнынъ аятында буюк дегишмелер япты. Онынъ джеби эп къабарды, сервантында янъы-янъы хрусталь савутлар пейда олдылар. Эмине Исмаиловна озюнинъ муштериленниден гъает мемнун эди. Онынъ дюльбер ве сефалы аятына кимсе «кедер» этмез белледди. Лякин языкълар олсун тюшюнгенлерининъ акси олып чыкъты, аяты зельзеле киби тепренди.

Шу хайырсыз куннинъ сабасында да эр вакъыттаки киби эрте уялды. Гедже ягъмур ягъгъан эди, пенджереден тазе ава кельмекте, шу арада белькемиги адджы санчып башлады; радикулит озюни хатырлатты. Эрте сабадан шенъ ве нурлу кунеш озюнинъ нурларыны сачып башлады, Эминешинъ белиндеки агъры да тынып башлагъан ель киби ексылды. О къаве ичкен сонъ пенджерени ач-

ты. Эв янындаки къалдырым бою къомшусы, балачыгъы—Нигораны минсеткен арабачыкъ-къа, кечти. Эмине Исмаиловна онъа кереги киби эмнет бермедн, шприцлерни бир тертип-ке кетирди, сонъра стерилизаторны газ кам-форкасы устуне къойды. Озю исе кресло устуне отурып, окъумакъ ниетинен элине польша журналыны алгъан арада, чанънынъ назик сесини эшитти. Даа да догърусы парашытырдысы эшитти. Бир кередеи саатке бакъты. Люся тамам бир бучукъ сааттен сонъ келеджек. Люся Эмине Исмаиловнанынъ ярдымджысы, керекли иляджларны тапув боюнджа онынъ бутюн сымарышларыны эда эте. Тазе «муштери» олса керек, деп тюшонди Эмине Исмаиловна, Кузьгюге бакъып, йипек халатынынъ якъасыны тузетти. Енгиль адымларнен барып къапыны ачты. Муштерн отуз яшларындаки йигит эди. Узун бойлу, къара костюмли.

Эмине Исмаиловна, дюльбер ве келишникли сою, деп тюшонди.

— Киришъиз,— деп муштерини ичерн да-вет этти.

— Сагъ олунъыз,— деди кельген адам ве эв саибининъ теклиф эткенин беклеп отурмадан залгъа кирди. Онынъ козьлерн тыш мемлекет мебеллерине, чешит тюрлю паалы джам савутларнен толдурылгъан, агъырлыкъ-тан майышып тургъан джам рафлар узеринде къалды.

— Буюрынъыз, отурынъыз,— деди эв саибеси яш мусафирге.

— Сагъ олунъыз,— деп о къадифе килимнен ортюли креслогъа чёкти.

— Сизни динълейим — деди Эминне Исмаиловна алчакъ, пезакетли сеснен.

— Сизни, аптечигим, анавы дерт боюнджа яхшы мутехассыс деп айталар. Мени якъын вакъыттан берли бир шей пек раатсызлай, шу себептен сизинъ эвинъизге кельмеге меджбур олдым. Эм янъылмагъангъа бенъзейим. Сизни раатсызлагъаным ичюн мени багъышланъыз.

— Мен сизге ярдым этмеге тырышырым, сиз о къадар чокъ раатсызланманъыз.

— Догърусыны айтаджакъ олсам, сизге кельмек ичюн инетленип ёлгъа чыкъкъан вакъытмда гонъюлимни насылдыр бир шейлер хырпаламакъта эди, лякин шимди олардан къуртулдым.

— Мусафир атешли, эйлекяр козьлерини кенесерванткъа догърултты.

Эминне Исмаиловна вакъыты олмагъан киби, саатке бакъты. Чюнки о мусафирни не ичюндир бегенмейип башлагъан эди.

— Аптечигим, сиз эвде бир озюнъиздирсинъиз, деп умют этем.

— Эльбетте бир озюм, бироздан манъа аркъадашым кельмек, базы бир шейлер алып кельмек керек, шимдилек...

— Айткъанларынъызны манъа тешкерип бакъмакъ керек,— деди мусафир ве еринден сычрап туруп, къомшу одагъа кирди, сонъра ашханени, ваннаны бакъты.— Темизлик, паклик мен сизинъ яшайышынъызны бегенем,— деди къадынгъа озь тешеккюрини бильдирген адам киби.— Мени адым Харитон, сизни исе «аптечигим» деп чагъырырым. Къаршы дегильсинъизми?

Эминне Исмаиловна не япмасыны бильмей,

омузларыны кыысты. Гонъюлю теляшланды: «Бу йигит башкяларына бенъземей,— деп тюшюнди,— башкялары озь башларына озьлери беля ачкяанлары ичюн пысып отуралар, бу исе, манъа эмир этип башлады.»

Эмине Исмаиловна софрагъа чыкмагъа инетленди.

— Мен хастайым — деди Хааритон ашыккяан адам киби саатке бакъты.

Исмаиловна, динълейим дер киби, онъа чевирпльди.

— Айтаджакъ олсам, аптечигим, иш бойле. Башта яныма отурманъызны риджа этем! Мен сакин, йымшакъ, незакетли лакъырды этмекни севем, анълайсынъызмы?

— Эльбетте, анълайым.

— Ойле олса, яхшы. Меним хасталыгъым шундан ибарет ки, манъа акъча керек, аптечигим. Тааджипленменъиз. Эм сес-мес чыкяараджакъ олманъыз сакъын. Сиз, шамата деген шей къомшуларнынъ юкъусыны боledgeгини, оларнынъ арасында олгъан базы асабий адамларнынъ кяарьленеджеклерини яхшы билесинъиз.

— Меним къомшуларым яхшы адамлар.

— Пек яхшы экен, ойле олгъан такъдирде оларны абдыратмайыкъ, раатсызламайыкъ. Сиз де озь сагълыгъынъызгъа мукъайт олуныыз. Аптечигим, сизге даа чокъ яшамакъ керек. Сиз даа акъайгъа да чыкяа билирсинъиз. Чечеклер киби ачылырсынъыз...— Джебинден кягъыткяа сарылы бир пычакъ чыкъарды, тырнакъларыны темизлемеге башлады.— Демек меселе бойле, манъа акъча керек, сизинъ юкъунчлы хасталыкълар боюнджа япкяан айын-оюныпъызнен алып-бере-

джегим ёкъ. Бутюн ишлерни къолайлыкънен
чезейик. Сиз манъа гопъюлли оларакъ, акъ-
чаны чыкъарып берсинъиз, мен исе яваштап,
кимсеге дуйдурмадан, чыкъып кетем. Шимди
япыладжакъ ишнинъ эписи будыр. Мен си-
зинъ джапынъызны ич де агъыртмам, сёз бе-
рем, озюмнинъ «джентильмен»лик сёзюмни
берем. Тек бир шейни риджа этем, аптечигим,
тынчланынъыз, пасыл шейнинъ не ерде сакъ-
лы тургъаныны тюшюнинъ, лякин янъыл-
манъ. Вакътымыз олмагъаныны да упутма-
нъыз. Барып да сизинъ аркъадашынъыз
кельсе яхшы олмаз. Ялынъыз меним ичюн де-
гиль, аркъадашынъыз да, сиз де бойле корю-
шювден мемнюн къалмасынъыз.

Харитон атешли йылтыравукъ козьлери-
ни кысып, айнеджиликкен, инсаны дешет-
лендириджи алда субетдешине бакъты.

Эмине Исмаиловнанынъ юреги чапаланды.
Мусафирнинъ бакътышы бу къадар сувукъ,
титис олгъаныны о къапыдан киргенинен де-
гиль, шимди абайлагъанына тааджипленди.
«Бу къадар матювлик оладыр даа», деп тю-
шюнди, озюне-озю ачувланды. Сонъра бир-
ден, сонъки кунълердеки келирининъ эписини
тюневин кассагъа берип кельгенини хатыр-
лап къуванды. О да кулюмспреп, мусафирни
мыскъылламакъ: «Кечке къалдынъ, къарда-
шым, парам бар, эм пек чокъ эди, лякин тю-
невин эписини укюметимизининъ ишанчлы
сандыгъына къойып кельдим», демек истеди.

Харитон къонакъбайнынъ юрегиндекини
козьлеринде коръгени киби олды. Бир саппе-
нинъ ичинде онынъ сувукъ козьлери ачув-
нен кысылдылар. Къавий тишлери гъычыр-
дадылар. Джакълары къабаргъан киби ол-

дылар. Кучьлю пармакълары йылтыравукъ пычагъынынъ сапыны сыкътылар.

Бу алың корьген Исмаиловнанынъ юреги тайып кеткен киби олды.

— Джаным, Харитон, м-мен...

— Аптечигим, сизни артыкъ беклемеге вакъытым ёкъ. Я пара, я да мынавы...— о пычакъны авада фырлатып алды.

Исмаиловнанынъ козьлерин алдында бир пычакъ дегилъ де, онларнен пычакълар, сюн-гюлер фырландылар. Харитон санъа бутюн барлыгъымны берейим, тек джанымны къый-ма, дейджек олып ыдырынды. Лякин дудакъ-ларыны къыбырдатып оламады. Олар къу-ракъшып, бири-бирине ялышып къалгъан эди-лер. Теляшлы козьлерин мусафирге бакъып турмакъталар.

Бу алың корьген мусафир йымшагъан киби олды.

— Аякъкъа турып оламасанъыз, ерини айтыңъ, озюм алырым,— деди нйлекарлыкъ-нен.

— Пара... оларны тюневнин эманет касса-сына берип кельген эдим,— деди Исмаиловна зорнен эшитилер сеснен.— Эвде масраф ичюн азачыкъ къалдыргъан эдим. О шкафынынъ ичинде.

Харитон буюк учъ къапатлы шкафынынъ янына барып, онынъ къапагъыны ачувен ачты. Бу вакъыт мусафирнинъ бурнуна тазе чаршаф эм де ястыкъ устьлерининъ къокъу-сы урды. Шкафынынъ экинджи къатындаки эшьяларнынъ эписини пол устюне алып ат-къап сонъ, кок тюстекни эманет касса дефтер-чигини тапты, оны элине алып залгъа чыкъ-ты.

— Сен не яптынъ шу, аптечигим, бир сутка беклеп оламадынъмы? Эписи олып бир сутка?.. Не къадар акъча! Сенинъ мында уфакъ масрафларгъа алып къалгъанынъ пек аз. Эманет дефтерчикни озюнье къалдырам манъа онынънен ич бир шей бермезлер... Сен анълагъан адамсынъ, манъа кетмек керек. Дюньянынъ бутюн тюшюнджелерини артта къалдырып, раатланмакъ истейим. Анда денъиз ресторанлар, озюньиз анълайсынъыз, къадынлар...

— Анълайым, анълайым, Харитон. Лякин мен санъа не ярдым эте билем. Озюпъ коресинъ, меним бутюн парам эманет кассасында. Эгер истесенъ къомшулардан борджгъа алайым?

— Машшала, аптечигим, бу айнеджиликни чокътан тюшюнип таптынъмы? Милиция къолуна теслим этмек истейсинъми? Ич бир шей чыкъмаз! Отур эм де чокъ къыбырданма. Мен сенинъ разылыгъынънен сенден базы бир шейлерни алырым, яхшымы? Айт, чемоданынъ не ерде!

Эмине Исмаиловнанынъ ятакъ одасында учъ чемоданы бар эди. О, Харитонгъа, оларнынъ къайда олгъаныны айтты. Харитон чемоданлардан энъ буюгини алды. Онынъ ичинде олгъан шейлерни пол устюне авдарды ве бюллюр шекерликлерни къыйметли басмаларгъа сарып, онынъ ичине тертипнен ерлештирип башлады. Эмине Исмаиловна исе кресло устюнде теляшлы алда мусафирнинъ арекетлерине бакъып отурды. Эгер о шимди бир де бир шей акъкъында тюшюнсе, о да Харитондан къуртулмакъ истегини эди. Ичинден оны яхшы этип къаргъады. Эр дакъ-

къа балконгъа бакъа, тыштаки аякъ тапыр-дыларына динълене, бельки бир де-бир адам келип, къапыдаки чанънынъ дѣгмесине басар, деп умют эте эди. Ойле имкян догъса, озюни сокъакъкъа атар ве бар сесинен къычырыр, бутюн эвини адамыны башына топлар эди. Лякин чокъ языкъ аксине олып, онынъ пенджереси огюнден кимсе кечмеді ве зыпкъын Харитоннынъ элинден оны къуртарып алмакъ ичюн кимсе ашыкъмады. Эми не Исмаиловна Харитон кибилерине адам ольдюрмек бир шей олмагъаныны яхшы биле. Эм бойлелери къолгъа тюше къоймайлар. Бу зыпкъын да шимди не истесе оны алып, манъа япадагъыны япып, чыкъар кетер. Шеэр буюк, денъизге ине быракъкъан киби, адамлар арасына сокъулур, тапсанъ ал, деп тюшюнди. Биллюр савутларны чемодангъа ерлештирмекте олгъан Харитон ерге эгильгенде, джебинден балабан пычакънынъ уджу йылтырап корюнди. Буны коръген Исмаиловнанынъ кокус къафеси ичинден бир шей тайып кеткен киби олды. Козълерининъ огюне къаранлыкъ чѣкти. Юреги къафеске тюшкен къуш киби чапаланды.

«Налет олсун санъа,— деп фысылдады,— аладжагъыны алып, тез-тез деф олса къуртулур эдим, шу мельундан. Мени ярым саат даа бойле хырпаласа инфаркт олып ольмем бир шей дегиль».

Харитон баягъы бюллиурни ве къыйметли шейлерни чемодангъа ерлештирген сонъ, онынъ янына кельди ве:

— Манъа сизинъ тубюнъиздеки килим-чикни алмагъа рухсет этсенъиз, аптечигим!

— Ах, алынъыз...

Харитон кресло устюндеки кучюк къади-
фе килимчикни алып, биллюр савутларныы
устюне быракъты.

— Мукъайт олмакъ керек. Манъа олар-
ныы парчалары дегиль де, озьлери керек,—
деди. Сонъра чемоданларныы анахтарлары
къайда олгъаныны сорады, буфетниы рафла-
рыны къармалады, чемоданныы къапагъы-
ны къапатып, килитледи, анахтарны исе
озюниы джебине сокъты.

— Мына, аптечигим, мен энди азырым.
Кетем. Не олды сизге, аптечигим, чырай-
ыныыз пек агъаргъан. Мен анълайым, эль-
бетте, сизге къыйын. Насылдыр бир йигит
келип базы къыйметли шейлеринъизни алып
кетмекте. озюныз айтыныыз, аптечигим, бу
къадар зенгинлик сизге не керек? Айтыыъ,
не ичюн? Сиз бир озюныз яшайсыз, пенсия-
ныыз бар! Бундан да гъайры арам ёлда юрип,
чешит хасталыкъларгъа огърагъан эркек ве
къадынларны инеллийсиз. Бедава дегиль,
эльбетте. Акъибетте не ола? Девлет сизге
къартлыгъыныыз ичюн пенсия бере, сиз исе
оны алдатасыз, хасталарныы сагълыгъына
да зарар кетиресиз. Оларны тедавийлев иши-
нен ким огърашмакъ керек? Сагълыкъ
сакълав Министрилиги! Я сиз, апте-
чигим, сагълыкъ сакълав министрилиги? Ой-
леми? Яхшы дегиль, яхшы дегиль. Лякин мен
сизге бутюнини багъышлайым, озюнызиниы
шерефли ишинъизнен, хасталарны ве озь
муштерилеринъизни тедавийлев ишини де-
вам эттире беринъиз. Эр алда савлукъ-
лашмакъ вакъты кельди. Элинъизни бе-
ринъиз!

О, Эмине Исмаиловнаныы элини тутты,

опеджек адам киби озь дудакъларына якъын-
лаштырды:— О-о! Мен нелерни корем! Сиз
шу, устюнде бриллиант ташчыгъы олгъан
шейни мапъа бахшыш берип оламазсынъыз-
мы?

О балабан юзюкни чыкъарды ве озюнинъ
кучюк пармагъына такъты. Сонъра кузьгю
янына келип, . галстугыны тюзетти, сачыны
тарады.

— Аптечигим, келинъ джентильмендже
анълашайыкъ. Мен кетем, лякин сиз, мына,
бу ерде тамам бир саат къыбырдамай оту-
раджакъсынъыз. Саатке бакъынъыз. Тамам
бир саат кечкен сонъ турарсыз, сонъ багъы-
рарсызмы, телефон этесизми, не истесенъиз
оны япарсыз. Мен о вакъытта энди узакъта
олурым.

Харитон чемоданъны къапы янына алып
кельди, оны аралыкъ этип бакъты, коридорда
кимсе ёкъ эди, лякин чыкъмакъ ерине кене
къайтып Эмине Исмаиловнанынъ янына бар-
ды.

— Сиз билесинъизми аптечигим, мен эр
алда озь джанымны ортагъа къойып, иш
япам, эм озюнъиз де анъласанъыз керек, бу
къолай дегиль, шунынъ ичюн, эр итималгъа
къаршы, мен сизни багълайым.

— Я не ичюн? Мен ойле де озь еримде
отурырым, ич де къыбырдамам.

— Сиз яхшы анълайсыз да, мен озь омю-
римни хавф астында къалдыраятм. Мен эв-
ден чыкъкъанымнен сиз яйгъара къопарып,
беш къатлы бутюн бир эвнинъ джемаатыны
аякъкъа турсата билесинъиз. Йипинъиз къай-
да? Мен, эр алда, сизни аджайип, йымшакъ-

ча союны берингиз багълагъанда бир еринъ-из агъырмасын.

«Къашкъыр къойны аджый», деп тюшюнди Эминне Исмаиловна, Харитонгъа йипни узаткъан вакъытта.

— Явашча олманъызны риджа этем! Мен хаста адамым...

— Анълайым, аптечигим, анълайым, мына бойле... Харитон манълайындаки салкъын тер тамчыларыны сюртти.— Демек сизинъ элинъизни багъладылар... Амма, аптечигим, сиз юре билесингиз. Сиз меним артымдан аягъынъызнен къапыны котеклеп башларсыз. Мен сизден ятманъызны риджа этем. Озюнгизге йымшакъ ве онъайтлы ер сечингиз, мисаль ичюн, мына диван. Яттынъызмы, келинъ энди аякъларынгизны да багълайыкъ. Мына бойле япсакъ агъыртмаймы?

— Ёкъ.

— Демек яхшы экен даа. Энди мен эмин-эркин джоюла билем.

Шу арада ода ичинде чанъ сеси эшитилди. Онынъ сеси коридордан кельмекте эди.

— Бу насыл олды, аптечигим, кимдир кельди...— Харитон эеджанланды ве къапы артына сакъланды.

— Бу телефон, телефон чынъылдай,—деди Эминне Исмаиловна.

— Ойле десенъ, телефон? Биз шимди оны сусмагъа меджбур этермиз. О джебинден пычагъыны чыкъарды ве теллерни кести.

— Мына, аптечигим, энди баягъы вакъыткъадже телефон этип де оламазсынъыз. Телефон олмаса сиз де, мен де раат олурмыз. Аркъадашынъыз не вакъыт кельмек керек?

— Тамам къыркъ дакъкъадан сонъ.

— Демек, къыркъ дакъкъадан сонъ? Энди, аптечигим, сизге агъызынъызы ачмакъ керек оладжакъ, мен юзъбезини агъызынъыз-гъа тыкъаджагъым.

Озь ишнини усталыкънен япкъан сонъ къапыгъа догъру юрди.

— Савлыкънен къалынъыз аптечигим, мени эйиликнен анъынъыз,— деп Харитон коридоргъа чыкъты. Басамакъ мейданчыгъына дикъкъатнен бакъты, кимсе олмагъанына эмишлик асыл эткен сонъ, сакъына-сакъына сокъакъкъа чыкъты. Къалдырым бою насылдыр къадып бала арабачыгъынен кетмекте эди. Онъа эмиет бермеген киби, янындан кечип кетти. Эвинъ кошесине еткен сонъ, сув будкасы янында токъталды ве артына бакъып алды. Ёлгъа чыкъып такси токътатты.

— Мен поездге кечикем, вокзалгъа алып барсанъыз,— деди айдавджыгъа. Машина еринден тепренип, суръатыны арттырды.

Харитоннынъ артындан къапы къапалгъаны киби Эмине Исманловна эллерини чезмеге арекет этти. Лякин бу иш файда бермейджегини деръал анълады.

Харитонны тез таптылар. О вокзалда эди Демир ёл вокзалында дегиль, къомшу шеэрлер ве район меркезлерине къатнайдыжы тез юрген автобуслар вокзалында эди. О энди бир къач дакъкъадан озюпинъ чокътан-чокъ ёлджуларыны къардаш республиканынъ пайтахты Алма-Ата шеэрини алып кетеджек «Икарус» автобусынынъ йымшакъ ве онъайтлы креслосында отурмакъта эди. Харитон бутюн барлыгъынен «Огонёк» журналына берильген, дерсинъ, андаки кроссвордны чезмек ичюн ойлана. Къара козлюклери тю-

бюнден ёлджуларны ве айдавджы отургъан кабинаны козетип тура эди. Элине машина рулюни «чебер»ликнен туткъан шофёрнынъ кельмесини сабырсызлыкънен беклей эди. Автобус ёлджуларнен тез толды. Харитон онъа якъынджа кельген адамнынъ, бу ер бошму деп сорайджагъыны эшитмезден эвель дуйды, эм шу арада: «Бу ер бошмы?» деди.

— Бош,— деп джевапланды о.

— Сизинъ адынъыз Харитон, ойле дегильми?— деди таныш олмагъан адам онынъ янына отургъанда.

— Мен сизни анъламайым, йигит.

— Меселе шунда ки, сизни къыдыралар.

— Сиз не айтасынъыз шу? Мени ким къыдыра биле?

— Сизинъ аптенъиз?

— Янъыласынъыз меним бу ерде ич бир тюрлю аптем ёкъ. Мен оксюзим.

— Насыл олып энъ якъын, кыйметли тувгъаныны бойле тез унутмакъ мумкюн?

— Меним аптем Алма-Атада яшай, мен шимди онъа кетем.

— Бельки ойледир...

— Сиз озюнъиз кимсинъиз я, меним аптеримни сорай бермеге?

— Мен, Харитон, сиз беклеген адамым, милиция хадими. Мына меним весикъам.

— Къырмызы китапчыкъ, сонъ не олгъан? Олар менде де барлар,— деди Харитон.

— Косьтеринъиз, мен сизинъле буюк мемнонликнен таныш олурым.

— Мен оларны янымда ташымайым даа.

— Бельки сиз бир де-бир башкъа документ косьтерирсинъиз?

— Янымда бир тюрлю документ ёкъ.

— Айса сизни, Харитон аркъадаш, башкъа машина беклей.

— Ёкъ, башкъа машина ичюн сагъ олунъыз, мени бу да къанаатлендире.

— Бу машина пек узакъкъа кете, бизлер исе сизнен чокъ узакъкъа кетмейджекмиз. Сизге шимдилик мында эгленмек керек оладжакъ.

— Мен бу ерде бутюн ишлеримни битирдим, мында ич бир тюрлю ишим ёкъ.

— Мен сизден талап этем,— деди къатий сёзнен милиция хадими.

— Не ичюн? Бакъынъыз, ёлджулар, ич бир себепсиз милиция мени якъаламакъта! Сиз бу якъанларынынъ ичюн джевап берирсинъиз, мен керекли ерге шикъет язарым — деп къычырды Харитон.—Сиз даа джевап берирсинъиз! Мени иште беклейлер!

Харитонгъа эп бир башыны эгип, милиция хадимининъ огюне тюшип, кетмек керек олды.

— Багажынъны алмакъны унутма, Харитон.

— Меним багажым ёкъ.

— Аптенъе чемоданны къайтарып бермек керек.

Бир къач дакъкъадан сонъ Харитон аптесининъ чемоданыны котерип, милиция хадимининъ, козетюви алтында «апте»чиги Эминне Исмаиловнанынъ эвине кельди. «Апте»си энди олып кечкен вакъналардан азат олгъан, озюни тендюрист ис этмекте эди.

Милиция хадимлери чагъыргъан «тез ярдым» машинасынынъ экими Эминне Исмаиловнаны дикъкъатнен бакъты, онынъ сагълыгъы яхшы экенине, ич бир тюрлю денъишме олмагъанына эмин олгъан сонъ, онъа

юрек тынчландырыджы илядж берди де, сав-
лукълашып кетти.

Харитонны тапарлар, деп умют биле эт-
меген Исманловна: «Эвден чыкъты, изи гъай-
ып олды», деп тюшюне эди. Эльбет бойле
буюк шеэрде оны тапмакъ къолаймы?

Лякин коресинъми, таптылар.

— Сени, эр алда, туттылармы? Инашы-
ладжакъ шей дегиль,— деди Эмине Исмаи-
ловна ийлекярлыкънен кулюмсиреп.

— Санъа пасыл этип айтсам экен, аптечи-
гим, мени тутмадылар, аксиндже сенинъ
эвинъе мусафирликке теклиф эттилер.

— Ёкъ, Харитон, сени хырсыз оларакъ
тутулар.

— Олмайджакъ шей, не ичюн бойле къа-
ба лаф этесинъиз я, аптечигим. Ёкъса мен
сизинъ бир де-бир шейге джанынъызны
агъырттыммы? Айтынъ, мына гражданин на-
чальник янында айтынъ, мен сизни къыйна-
дыммы? Урдыммы, ёкъса акъаретледимми?
Шимди бу, ерде айтманъызны риджа этем.
Анъланъыз, мен джанымны хавф астында
къалдырам, мени бастырыкъкъа къоя биле-
лер.

— Харитон! Етер, айып-оюннен огъраш-
къанынъ. Адамларны ахмакъ этеджек олып
тырышкъанынъ, етер. Қъанунларны билме-
сем де, лякин мен беллесем сен пек буюк,
тюзельмеси къыйын олгъан джинаят яптынъ.
Сен меним къач йыллыкъ омюримни аша-
дынъ! Даа, сенинъ не къадар малымны-эшъ-
ямны чемодангъа ерлештирип, алып кетке-
нинъни милиция хадимлерине айтмайым.

— Аптечигим, сен мени о къадар къатты
тазирлеме, айткъанларынъ мени бастырыкъ-

къа алып бара билелер. Я мен сенде олгъан буллюр савутларнынъ бир къысымыны алдым. Эгер бойле тюшюнип бакъаджакъ олсакъ, сен менден де буюк хырсызсынъ да.

Эмине Исмаиловланынъ тизлери бирден жансызландылар. «Бакъса бу динсиз эриф мени де озюнен берабер чукъургъа чеке биле де», деп тюшюнди.

Эм акъикъатен де ойле олып чыкъты. Олар суд сорауджынынъ одасында чокъ керелер корюштилер. Суд залында да берабер олдылар. Экисининъ япкъан иши де тюбютамырындан ачылды. Апте-къардаш озь джезаларыны булдулар.

ФЕРУЗ ВЕ ЗЕМФИРА

Эфсинеге такълид

Юсуф адыны ташыгъан мераметли бир адам къомшусындан чечек фидеси алып, оны дым топракълы черепке отуртты ве пенджере ичине ерлештирип къойды.

— Ось Ферузым!— деп, онъа ад да къойды.

Эвдекилер де чечекли инсан адынен анъып башладылар. Чечек кунь сайып осьти ве бойгъа кетти. Арадан чокъ кечмеден фиде юксек бойлу, дюльбер бир чечекке чевирилди.

Юсуф оны эр кунь саба суvara, тюбюндеки топракъны йымшата ве оны кунешини куйдюрджини сыджагъындан, эсип кечкен елдерден къорчалай эди. Лякин не олды не олмады куньлерден биринде чечекнин емешиль япракъларына акълыкъ тюшип башлады. Къасеветке далгъан Юсуф, чифт олсунлар, деп къомшусындан бир фиде даа алды ве оны экинджи бир черепке отуртып, Ферузынъ янына къойды.

— Ось Земфира, Ферузгъа аркъадаш ол!— деди Юсуф.

Земфира тутты ве чокъ кечмеден о да бойгъа кетти. Баарьде онынъ даллары къы-

зыл ве мелевшетюс сыргъаларнен чечекленди. Бакъса, къуруяткъан Феруз да гъайры баштан джанланды, онда да мис-гъамбер къокъулы чечеклер пейда олды.

Чечеклер эп осьтюлер. Оларнынъ даллары къабарды, япракълары гурьлешти. Олар кяде бир пенджеренден эсип кечкен елден тельгене, саллана ве эвиниъ ичи гуль багъча киби къокъуй эди.

Бу назик къокъуны сезип, балкъуртлар ве кобелеклер пенджереге мусафирликке келип башладылар. Олар чечеклердеки татлылыкънен къарынларыны тойдуруп, узакъларгъа учып кете ве озьлерининъ достларына Феруз ве Земфира акъкъында къуванчнен билдире эдилер.

Бу акъта яман бир адам да эшитип къалды. Онынъ ады Белибаш эди. Мына бу Белибаш бу чечеклерни бири-биринден марум этмек истеди.

Орталыкъкъа гедженинъ къаранлыгъы тюшкен бир вакъытта Белибаш ымпыс-тымпыс Юсуфнынъ пенджересине якълашты, ондаки чечеклерни хырсызлады ве оларны бири-бирине асрет этмек ичюн. Ферузны чытырман бир дагъ ичинде, Земфираны да тегенекли бир чёль ичинде къалдырды.

Бундан сонъ оларнынъ пытакълары кунешке тартылмады, эскен еллерден япракълары сльпиремеди. Олар адамларнынъ козьлерини къувандырмады, оларнынъ этрафында кобелеклер ве боджеклер де ойнашмадылар. Кет-кете япракълары къуруды, пытакълары солды ве текмиль къурудылар. Кунешнинъ куйдюриджи арарети ве къургъакълыкъ оларны бинълернен чёпке чевирди. Дёрт бир

тарафтан эскен рузгяр оларны топракънен авагъа савурып, чёллерге, тарлаларгъа, орманларгъа септи...

Баарьде чёльге чыкъсанъыз кене Феруз ве Земфира чечеклерине расткелирсинъыз. Олар хафиф еллерден салланып, этрафкъа мисгъамбер къокъуларыны сачалар. Олардаки аджайип чечёклер ёлджуларнынъ козьлерини къамаштыра ве оларны лячаре шу ерлерде токъталмагъа, къокъулы авадан нефес алмагъа меджбур этелер. Албу исе мераметли Юсуфнынъ дагъда ве чёльде къурып къалгъан чечеклеринден дёрт бир тарафкъа сепильген урлукълар ана-топракъта кене тамыр атып, тотай къызлар киби безенгенлер.

КЪАР ДАНЕЧИКЛЕРИ СЕИЛЕНЕЛЕР

Япалакъ-япалакъ къар ягъмакъта эди. Эки къар данечиги булуттан узялип, ерге догъру ынтылды. Олар бири-бирининъ пешинден чапышып, дигер къар данечиклери ичинден уяруялип кече ве кулюше эдилер.

— Ой да яхшы, пек яхшы!

— Сен къаерге тюшмек истер эдинъ?— деп сорады олардан бири.

— Тюшмек дегиль, мен энмек истейим!— деди экинджиси.

— Эбет, эбет, ме де энмек истейим.

— Мен юксек дагъларнынъ устюне къонып, кунеш нурларында ойнамакъ ве озюм де шу нурлар киби парылдамакъ истейим.

— Мен исе адам яшагъан эвнинъ устюне къонып, баарьде бир тамчы сувгъа чевирилъмек, башкъа тамчыларгъа къошулып, сонъ озенге дёнмек ве инсандаки араретни сувнен къандырмакъ истейим. Адам бу сувны ичкенде: «Чокъ сагъ ол, джан бериджи сувчыгъым», десип.

Оларны яп-янаша учмакъта олгъан учунджи къар данечиги эшитип къалгъан бу сёзлерни Къарбабайгъа келип айтты. Къарба-

бай уюрюлювинден асыл олгъан кыгъыл-
чымларнен къар данечигини айдынлатып,
онъа шойле деди:

— Адамгъа якъын олгъан къар данечиги,
эркестен акъыллыдыр. Акъ булутларда учып
юргенлер ерде не япылгъаныны ич бир ва-
кыт билип оламазлар. Адам акъкъында ой-
ланмакъ пек алидженап бир иштир.

АГЪА-КЪАРДАШ ЧОКЪРАГЪЫ

Ривает

Агъа-къардашлар озъаралары дост-муабет яшай эдилер, лякин кунълерден биринде араларындан «къара мышыкъ» кечти, не ичюн дир бильмем, бундан сонъ олар бири-бирине киш-ачув беследилер, олмайджакъ уфакъ-тюфек шейлер ичюн де араларында дава чыкъып башлады. Эгер олардан бири «бугунъ авасы ачылды, кок мас-мавы», десе; экинджи бири кокке бакъып, «козьлеринъ, сокъур экен, кокни къара булут къаплады», дей эди.

Олар давалаштылар, койнинъ башына къара беля етип кельди. Къаршыдаки орман-да даллы-будакълы къоджаман бир терек осип чыкъты. Эм кунъ сайын дегиль, дерсинъ саат, дакъкъа сайын котериле. Лякин терек оськен сайын онынъ къалын будакъларындан ве беш къулач кенълигиндеки кевдесинден кельген сасыкъ къокъудан этрафтаки бутюн жанлы махлюкъат, тереклер, от-оленлер къурып башладылар. Халкъкъа да пек буюк зиян кетирди.

Кунълерден биринде яш агъа-къардаш эл-лерине эки башлы балталарыны алып, орман-гъа кеттилер. Лякин терекке якъынлашып кельгенде, араларында кене дава чыкъты.

Бириси терекни кевдесинен кесип йыкъайыкъ десе, экинджиси будакъларындан башлайыкъ деди.

Олар давалашкъан арада, акъшам олды, орталыкъ къаранлыкълашты ве иштеп дегиль, лафтан ёрулып, эвлерине къайтып кельдилер.

Агъа-къардашнынъ бабалары демирджи бир къарт эди. Олар койнынъ четинде яшай эдилер. Огъуллары онынъ янына бардылар.

— Баба, изин беринъиз, шу арам терекни тамырындан сёкип, кевдесини откъа якъып кульге чевирейик,— дедилер.

Хаста бабанынъ чырайы къоркъусындан ап-акъ олды. Буюк огълу Ютаргъа ве кучюги — Ольмезге бакъып, шойле деди:

—Огъулларым, бу мерамдан вазгечинъиз. Энди нидже-нидже адамлар анда бош-бошуна барып кельдилер, терекни къыбырда-тып биле оламадылар. Сиз де масхара олманъыз. О терек гуналарымыз ичюн танърынынъ башымызгъа язгъан къара белясыдыр.

— Биз мытлакъа онынъ акъкъындан келирмиз,— деди Ютар.— Терекни йыкъып, халкънынъ севабыны къазанмакъ истеймиз.

Къарт демирджи терен тюшюнджеге далды. «Терекни йыкъып оламасалар да, озьлериндеки кучьни сынап бакъсынлар,— деди ичинден.— Мукъаддес иш япмакъ, яманлыкъкъа къаршы чыкъмакъ истейлер, оларны тутып турмакъ олмаз».

Демирджи огъулларына эяллыкъ берди, озю де тёшегинден туруп, демирханеде сакълап туткъан темиз челлик кесегиндеп оларгъа бирер балта ясады ве балталарны сувгъа

батырып чыкъаргъан сонъ, оларгъа огъурлы ёллар тиледи:

Агъа-къардаш терекке етип кельдилер, озъаралары меслеатлашкъан сонъ, терекнинъ тюбюни эки тарафтан балталап башладылар. Къап-къара терекнинъ кевдесинден айны тюстеки ёнгъаларнен берабер, къара шингенлик акъып, орталыкътаки эр шейни даа бетер зеэрледди.

— Токъта агъа!— деди Ольмез.— Биз бу арам терекнинъ кевдесини ёнгъалап кескен арада, онынъ къара къаны эр шейни джансызландырыр. Бизге эвалла демеge де адам тапылмаз. Биз янъылдыкъ, гъалиба.

— Неде?

— Неде олгъаныны, халкънен акъыл танышып билирмиз.

Огъуллаp бабаларына къайтып кельдйлер, башларына кельген уйгъунсызлыкъны икяе эттилер.

— Янып-куйменъиз, огъуллаpым,— деди демирджи.— Мен сизге янъы балталар япарым. Къара терекнинъ сыры бар. Лякин бу сырны тюшюнип тапмагъандже, бир даа элинъизге балта алманъ. Къара терек учюнджи кересинде сизге янълышынъызны багъышламаз, ольдюрир...

— Я онынъ сыры неде экен?

— Сырны тюшюнип тапмакъ керек, айтылгъан сыр бозула.

Къарт экинджи куню ольди.

Агъа-къардаш пек чокъ баш ёрсалар да, ич бир чаре тапып оламадылар.

— Бабанъыз сагъ олгъанда мытлакъа ярдым этер эди,— деди оларгъа демирджининъ таныш-билишлери.

Бир къач куньден сонъ агъа-къардаш кене ормангъа кеттилер. Акъшам устю олгъанындан, ишке сабалайын башламакъ къарарына келип, ерге яттылар ве къатты юкъугъа далгъаанларынен экисининъ тюшюне де бабалары кельди: «Мен билем, деди о, сиз къара терекке дегиль де, мангъа кельдинъиз, джиренч терекини насыл йыкъмакъ ичюн акъыл танышмакъ истейсинъиз. Эвдеки долафта эвель заманлардан къалгъан икмет китабы сакълы тура. Оны алып окъунъыз. Акъылда тутунъыз: оны кунъ баткъандже бир куньде окъуп чыкъмакъ керек. Шу куню окъуп битирмесенъиз, китап алевленип янар ве бу сырнынъ асылына ирип оламазсынъыз».

Энди къаранлыкъ тюшкенине бакъмадан, агъа-къардаш эвлерине чапып кельдилер, икметлер язылы къалын китапны алдылар, эртеси куню танъ атып башлагъанда, китапнынъ мундериджесине далдылар. Ёрулып козьлери яшланса да, китапны къолларындан ташламадылар.

Къаш къаранлыгъы тюшти. Азбарда бутюн кунъ чивильдешкен къушлар сустылар. Ютар сонъки санфени чевирип, «етиштирдик», деп къуванчынен еринден турды.

Шу куню олар сабагъадже юкъладылар. Эртеси куню сабасы, чокъ вакъытлардан берли биринджи кере, танъ хоразы кычырды. Кунешнинъ биринджи нурлары бетлеринде ойнады. Оларнынъ юреклери де шадлыкъ ичинде эди. Аджеба, булар ненинъ аляметидир? Ёкъса оларнынъ тельмирювнен беклеген кунълери келип етими? Олар балталарыны, лескерлерини алып, аш чанталарыны сыртларына урып, ормангъа догърулдылар.

— Китаптакн икмет акъылынъдамы?— деп сорады Ютар.

— Акъылымдадыр. Къара терекни енъмек ичюн башта онынъ кевдесини ве будакъларыны дегиль, тамырларыны кесмек керек. Онынъ бутюн сыры тамырларындадыр. Тамырларынен топракътан ашыны, сувуны ала, онынъ ичюн де мына бойле къавий тура.

— Догъру, къардашым, кель, йнгитчесине ишке башлайыкъ!

Ютар ве Ольмез учъ кунъ учъ, гедже тыныш алмадан чалыштылар. Къара терекнинъ къара тамырлары корюнгендже топракъны къазып, оны дёрт бир тарафкъа аттылар. Балталарыны арды-сыра тамырларгъа урдылар. Къара - терек саллангъан киби олды.

— Бир даа, бир даа!— деди Ютар къуванчиен.

Тамырлар кесильген сайын, Къара терек башталары титис бир давушнен ишъледн, сонъундан сол тарафына къайырылды, сонъки балта эндирилъгенде, авдарылып йыкъылды ве бир ан ичинде тюбю-темелинедже янып кетти. Шу арада къайдандыр бильмем эсип алгъан ель онынъ сасыгъыны да, кулюни де савурып алып кетти. Къара терек тургъан ерден бирден тер-темиз арынчыкъ чокъракъ фышкъырып, онынъ салкъын сувлары ирмакъларгъа чевирилип, кой бетке акътылар. Шу кунъден сонъ къурып къалгъан гуль-чеклер ачтылар, багъ-багъчалар гъайрыдан жанландылар, къушлар къайтып кельдилер. Бахтиярлыкъ олгъан ерде эр замаи къуванч ола, той-дюгюнлер чалына, давул-даре дюм-

бюрдей, балалар догъа, дейлер. Бу койде де ойле олды. Шимди эр акъшам Ютарнен Ольмезни тойларгъа чагъыралар, оларны мытлакъ «Къайтарма»гъа ойнаталар.

Чокъракъ бугунъгедже фышкъырып таша. Эйилнк деген шей хатырдап чыкъмай экен. Джемаат койнинъ ортасында мермер ташлардан балабан бир чешме яптырып, онынъ тегиз ташы устюне шу сёзлерини яздырды: «Халкъ яхшылыкъны нч бир вакъыт унутмаз!»

ЗАМЕТКЯР КЪАРЫНДЖА ВЕ ГЪАРЕЗКЯР БЕЛИБАШ

Бир заманда бар экен, бир заманда ёкъ экен, уфачыкъ бир Къарынджа бар экен. Уфакъ олса да, пек акъыллы экен. Танъ вакъытларындан акъшам кеч мааллергедже тарласындан чыкъмайып, ер сюре, эке ве берекетни эркестен эвель джыйып ала экен. Богъдай буртюклерини эвчигине дане-дане ташып, оларны сыра-сыра тизип къоя ве къыш айларында оларгъа сув тюшюрмесиини, дым тиймемесиини къайгъыра экен.

Кене берекет тымары келип етти. Адет эткени киби, Къарынджа захире данечиклерини эвине ташып башлады. Куньлерден биринде захиречикни о якътан, бу якътан итеклеп, тарладан къайтаеткъанда, онынъ огюне бирден анавы Белибаш чыкъып къалды. Бу орталыкътаки энъ ямаи махлюкъ шу Белибаш эди. Чалышкъан махлюкъларны корер козю ёкъ экен, тек хырсызлыкъ пешинден юре экен. Мына, шимди захире кетиреяткъан Къарынджаны корьгенинен, ачувындан делирген киби олды. Къарынджаны ве онынъ богъдай бурьтюгини чапчакъ ичине ташлап,

«анда яшасын, бир кѡач куньден керек олур», деп сомурданды.

Кѡарынджа кѡаранлыкѡ ичинден чыкѡаджакѡ олып, чокѡ тырышса да, кучю етмеди. Озюнн кѡуртармалары ичюн багѡырып башлады. Лякин онынъ сесинн ич бир кимсе эшитмеди.

Арадан афталар, айлар, инает, бир йыл келип кечти. Кене тымар вакѡыты келип етти. Онынъ топрагѡына Белибаш келип кирди. андаки берекетинн джыйып аладжакѡ олды... Олды амма, бакѡса не корьсинн, анда от ве кѡорайлар башкѡа бир шей ёкѡ. О Кѡарынджаны хатырлады, оны аджыгѡан киби олды ве кѡорайлар арасындан эски чапчакѡыны кѡьдырып башлады. «Ольгендир заваллы», деп тюшюнди ве аягѡы чапчакѡкѡа илишип, сюрюннп йыкѡылгѡаныны дуймады. Кѡарынджа исе бу вакѡыт чапчакѡынынъ тюбюнде чапкѡалап юре, мыйыкѡларынен онынъ диварларыны дюмбюрдете, йыр созып, кунешке бакѡып кулюмсирей, эди.

Белибаш Кѡарынджаны чапчакѡтан чыкѡарып, ондан сорады:

— Кѡарынджа, айтчы, насыл олды да, тамам бир йыл ачлыкѡкѡа даяндынъ?

— О да насыл ачлыкѡтыр?— деп тааджиплене Кѡарынджа.— Менимнен бир бурьтюк богѡдай бар эди де?

— Я онынъ ярысыны кимге кѡалдырдынъ?

— Мен оны да ашар эдим амма, бу ерде даа не кѡадар тутаджагѡынъы билъмедим, оны кѡара кунюме кѡалдырдым,— деди Карынджа ве эвине догѡру чапып кетти.

Белибаш пек яман ачувланды. Корьдюнѡ-

ми, уфачыкъ къарынджа ондан акъыллы олып чыкъты, Белибашны масхара этти. Ачувындан тарладаки бутюн от-къорайны тамырларындан тартып чыкъарса да, энди Къарынджаны тапып оламады.

Белибаш ачувындан текмиль къутурды ве, ннает, ерге серилп, арам джаныны къара топракъкъа теслим этти.

ҒЫБРЫКЪ ВЕ КЪАРТАЛ

Эвель заманлардан биринде дагъ этеклериндеки Ворон коюнде эркес тарафында урьмет ве сайгъынен анъылгъан Амет агъа яшагъан. Ворон кою уфакъ олса да, дёрт бир тарафта юксек дагъларнен сарылы эди. Қойге Ворон озенининъ ады берильген. Озен акъкъан дереге де «Ворон» дегенлер.

Бу ерлерни яраштыргъан шей дагълар эди. Хусусан бааръ ве яз айларында! Онынъ ичюн койлюлер, «биз Воронлымыз», дегенде, эм дагъларны ве эм де оларнынъ этеклеринден дживанкъашланып кеткен озенин козьде тутта эдилер.

Амет агъа демирджи эди. Онынъ демирханеси орманларгъа алып чыкъкъан, андан да шеэр бетке кеткен ёлнынъ кепарында эди. Озь ишини, бутюн тантиминен билъгеши ичюн, халкъ оны буюк урьметнен «уста» деп чагъыра эди. Онынъ элинден эр шей келе эди: ат паллай, маджар тамырлей, эр сой тегерчикке демир куршав ясай, орьселенип къалгъан гугюм я да башкъа савутны янъартып къоя эди. Лякин, эр бир яхшы адамнынъ къусуры олгъаны киби, онда да експлик бар эди. Сонъки йылларда бироз лафазан ве мыз-мыз олды. Бунынъ себеби янъгъызлыкъ-

та олса керек, чюнки демирханеде ондан ветезьясындан башкъа кимсе олмай, лаф алышып-беришювге адам тапылмай.

Куньлерден биринде демирханеге апапсыздан Зулейха шерфе кирип, орьселенген бир ез йыбрыкъны тамирге алып келе. Йыбрыкъ пек эрте вакъытларда индже езден насылдыр усталар тарафындан азырлангъан. Амет агъа йыбрыкъны элине алып, ондаки орьнеклерге дикъкъатнен бакъты, оны ярыкъкъа кетирип, балкъылдагъан чыгъырыкълары устюнден пармакъларыны кездирди ве бирраз сукюнеттен сонъ, шойле деди:

— Йыбрыкънынъ иши чокъ олса да, манъа аджайип эшьяны ишлеген устадан, даа аз вакъыт керек олур. Мында Зулейха шерфенинъ озю кельгени ичюн мен оны козь ачып юмгъандже ямап-темизлерим. Коресинъми ана-а анда, дагънынъ динка тепесинде, бир къойчыкъ отлай. Къой отлап къурсагъыны тоюргъан арада, йыбрыкъ да азыр олур. Оны менден алып, даа юз йыл, бельки даа да чокъ файдалана билирсинъ. Дагъдаки къой андан тюшип етиштиргендже, сен бу йыбрыкъкъа сют толдуруп етиштирирсинъ.

— Сагъ-селямет олунъыз, Амет агъа, сизинъ бу дюньяда энъ яхшы уста олгъаныпъызгъа шек-шубе этмейим. Буны мен чокътан билем, онынъ ичюн де йыбрыкъны къомшу койге дегиль де, сизге алып кельдим. Лякин, мени багъышланъыз, Амет агъа, дагъ да отлагъан — къой олмаса керек.

— Я сен оны недир беллединъ?

— Къартал олса керек.

— Шашмалама, Зулейха шерфе, къойдыр о!

— Азизим, Амет агъа, мен энди эсли-башлы бир къадын олсам да, козь нурумы гъайып этмедим, андаки дагъ къарталыдыр!

— Яхшы бакъ, шерфе ханым, о къартал дегиль де, адий бир къойдыр.

— Шукюрлер олсун, мен даа сокъурланмадым, боргъа йымырта деген дереджеге кельмедим. Къарталгъа да къой демем!— деп, Зулейха шерфе къакъылдап кульди.

— Амма да апакъайгъа тюштим! Кульмеге билъсе де, адий бир къойны къарталдан айырып оламай. Акъылдан чылдырдынгъмы не?

— Сен менни мыскъыллайсынъ, гъалиба! Тап бу дереджеде ахмакълыкъ олурмы? Токъмагъынъны алып къачсам биле, корюк тюбюнден къор алдылар беллейджексинъ. Токъмакъсыз не япарсынъ?

— Менним токъмагъым япаджагъыны япты энди, онъа, тюф, биле демем,— деди Амет агъа теслим олмайып.

Тамам бу арада дагъ устюндеки къара нокъта еринден кочип, кок юзюнде къанатларыны керс-кере тёпеге авеленди.

— Бакъ, бакъ!— деп къычырды Зулейха шерфе.— Дагъ къарталы учып кетти!

— Ым-ымы...— деди Амет агъа, лякин сёзюнден къайтмады:— Учса да, коклерде авеленсе де, о къойдыр!— деп тылсымлангъан киби дагъгъа бакъып къалды. Озю исе къара тюшюнджелерге далды: «Бу шейтан апакъайнынъ козьлерин пек кескин экен! Бойле узакъ месафеден къарталны къойдан айырды. Мен исе оны керчектен де къойгъа ошаттым. Корюле, къартайып башладым.

Козьлерим де эвелькилери дегиль. Зулейха шерфе исе эп куле, токътап оламай. Мени чалтаякъ алып йыкъмакъ истей. Энди койде яйгъара къопарыр, мени масхара этер, бизим устамыз дагъ къарталыны къотур къойдан айырды этип оламады деп, бала-чагъаны кульдюрир. Ёкъ, Зулейха шерфе, дегенимден бир адым биле керн чекильмем!».

— Чокъ кульме, ичеклеринъ узюлир. Ол-майджакъ бир къойны корип, къартал мына-мына уча, деп шамата къопардынъ.

— Айтчы, къой учармы? Яхшы бакъ, кок-те къартал авелене!

— Учса да, къалса да, о къойдыр. Отлаккъа саба оны озюм айдадым. Сен не бел-лединъ, озъ айванымны танымадыммы? Узун сёзнинъ къыскъасы, айткъан сёзюмден бир адым керн чекильмем!— деп юмругъыны те-зьягъа урды. Сонъ, озю де бирден кулькюге къапылып, Зулейха шерфени къоллары устю-не котерип алды, онынъ наразылыгъына, ба-гъырыкълавына бакъмадан, демирхане ичин-де айландырып башлады. Экиси де кулькюден къатып-къатып къалдылар. Бетлери он еди яшларындаки йнгит ве къыз киби къы-зарды.

— Эх сени, къарт баштакъ, къана, тез ол, мени боша!— деп Зулейха шерфе озюнинъ уфачыкъ эллеринен Амет агъанынъ кучьлю омузларыны юмрукълады.

— Керчегини айт, джемаат арасында мени эриштиреджексинъми, ёкъмы? Мени акъ-лайджагъынъа сёз берсенъ, шу саат боша-рым!

Амет агъанынъ къолларындан къуртул-гъан къадын куле-куле айтты:

— Вай, Амет агъа, мен сизни тап бу къа-
дар инаттыр демей эдим...

Амет агъа бир къач куньден Зулейха шер-
феге йыбрыгъыны йиберди. Йыбрыкъ эвель-
кисинден зняде балкъылдай эди. Вакъыт ве
сув тесиринен сёнюккен орьнеклер ве чыгъы-
рыкълар дженюп купешининъ нурларындан
балкъ-балкъ парылдай эдилер. Зулейха йыб-
рыкънынъ тегерек къабыргъасында дюльбер
ве буюк дикъкъатнен сызылгъап ресимни
корьди. Андаки орьнекте кой огюндеки Асма-
къая тасвирленген. Къаянынъ устюнде 'исе
кенъ-къулач къанатларыны авада керген
дагъ къарталы...

ТУРНА ВЕ ТИЛЬКИ

Ыргачы турнанен тильки эрте баарьде къамыш сазлыгъында расткелиштилер.

— Сен аджайип бир къушсынъ, турначыгъым!— деди тильки.— Мен даа омюримде бойле дюльбер къанатлар, бойле ярашыкъ бурун корьмедим. Дженнет къушы биле саныа акъран оламаз. Лякин анълап оламадым, сен не ичюн эркестен чет-буджакъта яшайсынъ? Эвчигинъни манъа, якъын ерде къур эйи къомшулар олурмыз, бири-биримизге барып келирмиз. Балаларымыз олса, оларны берабер бакъармыз.

Тилькининъ татлы-шырын сёзлери турнанынъ къулагъында йыр киби янъгъырады ве о тилькининъ ювасы янына кочип кельди. Олар тапкъан ашларыны да, сувларыны да бир ерге къоштылар.

Арадан чокъ кечмеден баарь келип етти. Къомшуларда балалар пейда олдылар: турнада уфачыкъ турналар, тилькиде — узун къуйрукълы тилькичиклер. Олар балаларны берабер бакъа эдилер. Тильки авгъа кеткенде, балаларнен турна къала, турна кеткенде исе тильки. Эмин-эркин яшай бердилер.

Куньлерден бир кунъ турна сабалайын авгъа кетти. Озюнинъ балалары ичюн бир та-

къым боджеклер ве къуртлар тутты. Лякин эвине якъынлашаяткъанда башына беля кельгенини сизди. Козъяшларны тамызып, оны тильки къаршылап алды ве шойле деди:

— Джан-юректен севип-сайгъан турначыгъым, башымызгъа буюк беля кельди: балачыкъларымыздан бири гъайып олды. Дёрт тарафны араштырып чыкъсам да, оны тапып оламадым. Ой-ой, энди бизим алымыз не олур экен...— деп даа зияде ахылдап-охулдап окюрип агълады.

— Я балаларымыздан анги бири гъайып олды?

— Узун боюнлысы... Къанатлысы...

Кеч олса да турна, тилькининъ ийлекарлыгъыны анълады ве, «сонъки пешман, башкъа душман», деп мугъаяракъ, озюнинъ эски ювасына кочъти. Шу кунъден берли турна тилькинен дост дегиллер, ёлда расткелишселер, бири-биринден четлешип кечелер.

ХОРАЙ КАРНАВАЛГЪА АШЫКЪА

Хорай заводнынъ меденнет сарайында отъкериледжек карнавалгъа азырлана. Анда о энди он еди йылдан берли чалыша. Къарысы Гульчехре онынъ бетине боя чеке.

— Яхшы этип бояла, мен негр олмакъ, Дездемонаны богъып ольдюрген адам бар да... недир шунынъ ады?

— Мавр,— деди Гульчехре.

— Мавр олмакъ истейим. Сыргъаларны такъ. Чокъ яхшы. Энди менни динъле: сен юкъугъа далмаздан эвель аллагъа дуа этинъми, къабакъбаш... ёкъ янъылдым, Дездемоно?— Хорай бу сёзлерни айтаракъ, Мавр къыяфетинен апайынынъ устюне юрип башлады.

— Ой-ой, Хорайчыгъым, алла ашкъына, сен не япасынъ шу? Имдат!

— Къоркъма, Гульчехречигим, мен тап о къадар джанавар дегилим,— деп Хорай дивардаки кузьгюге чевирильди. Мен озюм де бу Маврны бегенмей башладым. Эйиси Тарас Бульбагъа чевирилейим! Юмрукълары демир токъмакъ киби, бир ургъанда балабан терекни де ерге йыкъа. Языкъ ки, башымда онынъ сачы ёкъ. Лякин онынъ чареси де тапылыр, къайнапамнынъ сакълы туткъан

афы сачыны алырым. Энди бир трубка тап-
макъ керек. Я кыылыч! Оны кыайдан алы-
рым? Я адий бир ишчи олсам даа яхшы де-
гильми? Кыана, манъа ишчи боясы ур? (Хо-
рай отургъан еринден секирип тура). Я боя-
ланмакъ не керек? Мен озюм ишчим де!
(Костюмни кнер, маскасыны такъар). Кыана
Гульчехречигим, кюлтугъыма кир. Айды,
кеттик!

МУНДЕРИДЖЕ

Кой оджасы	3
Дава	12
Мерафетли адам	18
Къаравул	25
Бахтлы билет	29
Кирпининъ мерафети	33
Тесадюфен олды	40
Чубарнынъ маджерасы	42
Учь дост ве «Акъбаш» кучелек	46
Кушьлерининъ биринде	53
Бешинджи тиш	55
Зарур адам	61
Авджылар	64
Харитон	68
Феруз ве Земфира	86
Къар данечиклери сёйленселер	89
Агъа-къардаш чокърагъы	91
Замсткяр къарынджа ве гъарезкяр Белибаш	97
Иыбрыкъ ве къартал	100
Турна ве тильки	105
Хорай карновалгъа ашыкъа	107

На татарском языке

Самедин Шукурджиев

БРЫЗГИ ВОДОПАДА

Рассказы

Редактор У. Эдемова
Рисунг З. Трасинова
Технический редактор М. Исмаилова
Рисунглар редакторы В. Немировский
Корректор Л. Дермисиджи.

ИБ № 2014

Басмаханеге берильди 18.12.81. Басмагъа рухсет этильди.
21.10.82. Р 01301. Форматы 70×90¹/₃₂. Басмахане кягъыты № 3.
Эдебий гарнитурасы. Юкъары, басма. Шартлы басма л. 4,09.
Нешир л. 3,36. Тиражы 3000, Сымарыш № 155. Фияты 20 кап.

Гъафур Гъулам адына эдебият ве санъат нешрияты. Таш-
кент, 700129. Навоий сокъагъы, 30.

Озьбекстан ССР нешриятлар, полиграфия ве китап тиджа-
рети ишлери боюнджа Девлет комитетининъ Ташкент «Матбуат»
полиграф истисал бирлешмесинде 2-иджи басмаханеде ба-
сылды. Япъыл шеэри, Самаркъанд сокъагъы, 44.

Шукурджиев, Самедин.

Учансув тамчылары: Кыска ияелер.— Т.: Эдебият ве санъат нешрияты, 1982.— 112б.

«Учансув тамчылары» адлы джыйлытыгы «Ленин байрагы» газетасында чыккан кыска ияелеринен окъуйджыларга таныш олган Самедин Шукурджиевининъ биринджи китабыдыр

Омюрде эяллыкъ, догърулыкъ, эмексеверликнен бир сырада тенбеллик, урдумдуймазлыкъ, кърназлыкъ, айын оюн-джылыкъ киби аллар да ола. Китапта бу чиркин аркетлерге кършы олган куреш тасвирлене.

Шукурджиев, Самедин. Брызги водопада.

С (Крым-тат)

20 к.

